

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

СУПРУНОВА ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 351.82: 338.24: 343.37 (043.5)

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ДЕТИНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ ЯК СТРУКТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ
БЕЗПЕКИ**

25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки
та охорони громадського порядку

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Державному університеті “Житомирська політехніка”
(м. Житомир)

**Науковий
консультант:**

Заслужений економіст України

Доктор наук з державного управління,
доктор економічних наук, професор

ГРИЦИШЕН Дмитрій Олександрович,

Декан факультету публічного управління та права
Державного університету «Житомирська політехніка»

Офіційні опоненти:

доктор наук з державного управління, професор

МАЙСТРО Сергій Вікторович,

завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері
цивільного захисту Навчально-науково-виробничого
центру Національного університету цивільного
захисту України

доктор наук з державного управління, доцент

КОПАНЧУК Володимир Олександрович,

доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

доктор наук з державного управління, доцент

БОНДАРЕНКО Олександр Геннадійович,

Начальник кафедри оперативного мистецтва
оперативно-тактичного факультету Національної
академії Національної гвардії України

Захист відбудеться «30» вересня 2021 року об «11-00» годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.707.03 Національного
університету цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул.
Чернишевська, 94, ауд. 3 (1-й поверх).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного
університету цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків,
вул. Чернишевська, 94.

Автореферат розісланий «30» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.С. Грабар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ускладнення умов економічної діяльності, внаслідок поширення пандемії COVID-19 та застосування карантинних заходів в Україні та світі, обумовило зростання обсягів тіньового сектору на фоні падіння офіційної економіки України. Зокрема, у 2020 році простежується зростання обсягів тіньової економіки України до 30 % від офіційного ВВП у порівнянні з 27% у 2019 році. За оцінками фахівців групи Світового банку, розмір тіньового сектору економіки за 1991-2019 рр. в середньому для 158 країн світу становив 30,9 %, тоді як для України – 48,9 %. Таке значне перевищення масштабів тінізації економіки України порівняно з середньосвітовим рівнем засвідчує високу корумпованість державної влади, незахищеність права власності, недосконалість податкової політики, низьку інвестиційну привабливість, недосконалість судової та правоохоронної системи та слабку інституціональну ефективність.

Тіньовий сектор економіки виступає загрозою державній безпеці України, перешкоджаючи зростанню стандартів життя населення, забезпеченню умов макроекономічної стабільності та поступального розвитку економіки країни. Варто зауважити, що вагоме значення проблемам тінізації економіки і її складовим приділено в «Стратегії національної безпеки України. Безпека Людини – Безпека Країни», що введена в дію указом Президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 р., в «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року», затвердженій Указом Президента України № 347/2021 від 11 серпня 2021 року та «Національній економічна стратегія на період до 2030 року», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України № 179 від 3 березня 2021 р., що, в свою чергу, актуалізує представлене дослідження. Саме тому розроблення комплексного методологічного підґрунтя та практичного інструментарію детінізації економіки в контексті забезпечення державної безпеки є надзвичайно актуальним.

Правоохоронна функція держави стала об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: В.Б. Авер'янов, Т.Г. Андрусак, С.С. Алексеев, М.І. Байтін, К.С. Бельський, О.Г. Варич, А.Б. Венгеров, А.І. Денисов, Н.І. Долматова, М.В. Дзевелюк, О.О. Джураєва, М.В. Жигульонков, Л.І. Загайнов, Т.В. Кашаніна, С.В. Ківалов, М.М. Ковалевський, М.І. Козюбри, В.В. Копейчиков, О.Л. Копиленко, С.О. Комаров, В.О. Костюк, С.А. Котляревський, В.В. Лазарєв, О.В. Марцеляка, О.В. Малько, Г.Н. Манов, М.М. Марченко, М.І. Матузов, А.Д. Машков, Л.А. Морозова, С.М. Мельничук, Т. Мітчелл, В.С. Нерсисянц, С.В. Кухтик, Ю.М. Оборотов, М.П. Орзіх, П.В. Онопенко, Г.В. Падалко, Ю.Г. Просвірніна, О.В. Петришин, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, В.І. Сало, В.В. Сухонос, О.Ф. Скакун, Л.І. Спірідонов, О.В. Сурілов, О.В. Тимошук, Ю.А. Тихомиров, Є.О. Харитонova, О.Ф. Фрицький, А.Ф. Черданцев, В.А. Четвернин, В.Є. Чіркин, В.В. Шаповал та інші. Питання розвитку державної політики в різних сферах суспільного життя піднімалися в працях вітчизняних вчених: Л.В. Антонова, А.В. Антонов, Р.В. Власенко, Р.В. Войтович, В.І. Гурковський, Д.О. Грицишен, Т.А. Гузенко, О.І. Драган, І.В. Драган, О.І. Дацій,

С.М. Домбровська, А.В. Дуда, І.Б. Жилияєв, В.Ф. Загурська-Антонюк, В.В. Ксензук, І.В. Клименко, Л.В. Литвинова, В.В. Нонік, О.П. Попроцький, С.К. Полумієнко, Г.Г. Почепцов, Ю.Г. Рубан, Л.О. Рибаків, О.В. Радченко, Л.В. Сергієнко, А.І. Семенченко, В.П. Удовиченко, Н.І. Шевченко та інші. Особливості розвитку державної політики в сфері забезпечення громадського порядку та протидії злочинності піднімалися в дисертаційних дослідженнях Д.О. Грицишена, О.В. Кравчука, В.О. Копанчук, В.Ф. Загурської-Антонюк, І.В. Шевчук, В.О. Паутова, А.Л. Бобрицького. Серед зарубіжних вчених окремі аспекти розвитку правоохоронної діяльності розглядалися в працях: Пельзес Е. (Pelsez E.), Кендалл Р. (Kendall R.), Серіо М. (Serio M.), Накадзима К. (Nakajima C.), Альба Р.М. (Alba R.M.), Ван Зіл Ф. (Van Zyl F.), Феррейра Б. (Ferreira B.R.), Кванса Е.К. (Quansah E.K.), Бовен Дж. Е. (Bowen J.E.), Арваніті Т.М. (Arvanites T.M.), Хаклер Дж. (Hackler J.), (Mackenzie R.).

Зазначеними вченими не тільки порушено, але й вирішено вагому сукупність проблем щодо розвитку правоохоронної системи України та зарубіжних країн, обґрунтовано теоретичні та методологічні положення державної політики в даній сфері. Враховуючи надбання учених, зауважимо на необхідності трансформації окремих елементів методології та на розробці теоретичних положень державної політики в сфері правоохоронної діяльності, зважаючи на новітні суспільні виклики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного університету “Житомирська політехніка” (раніше Житомирського державного технологічного університету) за темами: “Забезпечення економічної безпеки територіальних виробничих комплексів” (номер державної реєстрації 0120U103443); “Політика щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб при загрозах національній безпеці та постконфліктному стані економіки” (номер державної реєстрації 0117U006473). За вказаними темами автором розроблено комплексний підхід до оцінки ефективності державної політики в сфері детінізації національної економіки. .

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає в обґрунтуванні теоретичних та методологічних положень, а також розробці механізмів формування і реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Для досягнення мети в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

- ідентифікувати напрями розвитку понятійно-категоріального апарату детінізації економіки як об'єкту державної політики;
- визначити основні детермінанти та структуру тіньової економіки загрози державній безпеці;
- встановити особливості класифікації тіньової економіки як об'єкту державної політики та загрози державній безпеці;
- визначити напрями розвитку складових методології щодо формування та реалізації державної політики в сфері детінізації економіки;

– розкрити зміст та визначити напрями розвитку інституційного забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки;

– проаналізувати трансформацію правового забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки;

– оцінити симптоми проблеми державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки;

– визначити особливості детінізації економіки в контексті подолання кризових явищ, обумовлених пандемією COVID-19;

– розробити механізм державної політики в сфері детінізації національної економіки на ринку праці як складової забезпечення соціальної безпеки держави;

– розробити багаторівневий механізм формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки в забезпечення фінансової спроможності виконання державних функцій;

– провести критичний аналіз проблематики вимірювання та характеристики методів оцінювання рівня тіньової економіки;

– визначити напрями удосконалення методичних підходів оцінювання рівня тінізації національної економіки в контексті детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки;

– змодельовати зв'язок між рівнем тінізації економіки як загрози державній безпеці та міжнародними індексами економічного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні положення формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнофілософські та загальнонаукові методи пізнання явищ і процесів у системі державного управління та вироблення державної політики. Ідентифікація напрямів розвитку понятійно-категоріального апарату політики детінізації економіки (п. 1.1) здійснено шляхом застосування методів індукції та дедукції, абстрагування, систематизації та моделювання. Методи теоретичного узагальнення, групування, систематизації були застосовані при обґрунтуванні детермінантів тінізації економіки, класифікації та змісту складових тіньової економіки та встановлення структури тіньової економіки (п. 1.2-1.3). Методи моделювання, групування, систематизації, аналогії, аналізу та синтезу, індукції та дедукції застосовували при обґрунтуванні мети, завдань (п. 2.1) та властивостей об'єктно-предметного поля державної політики у сфері детінізації економіки (п. 2.1). Методологічною основою дослідження інституційного забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки (п. 2.2) стали методи аналізу та синтезу, абстрагування, порівняння та групування. Удосконалення правового забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки (п. 2.3) здійснено за

допомогою методів групування, узагальнення, абстрагування. Методи статистичного аналізу стали основою оцінки симптомів проблеми державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки в Україні (п. 3.1, 3.2, 3.3). Методологічною основою дослідження детінізації економіки в контексті подолання кризових явищ, обумовлених пандемією COVID-19 (п. 4.1) стали методи аналізу та синтезу, абстрагування, порівняння та групування, логічного узагальнення. Розробка комплексного механізму детінізації ринку праці в Україні (п. 4.2) базується на методах моделювання, групування, систематизації, аналогії, статистичного аналізу, індукції та дедукції. Обґрунтовані напрями розвитку державної політики в сфері детінізації національної економіки в забезпечення фінансової спроможності виконання державних функцій (п. 5.3) із застосуванням методів аналізу та синтезу, систематизації, групування, абстрагування. Удосконалення оціночних механізмів ефективності державної політики в сфері детінізації економіки (п. 5.1-5.2) здійснено шляхом застосування системного підходу, методів статистичного аналізу, індукції та дедукції, логічного узагальнення. Моделювання зв'язку між рівнем тінізації економіки як загрози державній безпеці та міжнародними індексами економічного розвитку (п. 5.3) здійснено із застосуванням методів моделювання, аналізу та синтезу, логічного узагальнення та наукової абстракції.

Інформаційною базою дослідження є наукові джерела (монографічні праці, наукові статті вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем розвитку теорії і методології формування та реалізації державної політики у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки, філософії науки; матеріали науково-практичних конференцій і семінарів); офіційні документи (нормативні документи України та інших країн з питань детінізації економіки, державної безпеки та економічного розвитку); офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України; матеріали міжнародної наукометричної бази даних Scopus; довідкові та інформаційні видання професійних міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теорії та методології формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Основні положення наукової новизни полягають у наступному:

вперше одержано:

- методологічні положення формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки, що передбачають: 1) ідентифікацію вихідних положень державної політики в досліджуваній сфері (мета; завдання; об'єкт; предмет; принципи); 2) визначено напрями впливу на складові державної безпеки держави (біологічна, геополітична, соціальна, економічна, військова); 3) ідентифіковані наслідки тіншової економіки для державної безпеки; 4) ідентифіковані ключові інструменти та методи державної політики в сфері детінізації національної економіки;

- розроблено методологію оцінювання взаємозв'язку рівня тінізації економіки та ключових детермінантів тінізації економіки (функціонування

податкової системи в країні; якість державного регулювання, корупція; функціонування фінансової системи, офшоризація; інвестиційна привабливість країни; економічний розвиток та сприяння бізнесу) шляхом розробки регресійної моделі на прикладі 92 країн світу, яка складається з залежної змінної (рівня тіньової економіки) та п'яти незалежних змінних (Валового внутрішнього продукту, Індексу економічної свободи, Індексу сприйняття корупції, Індексу легкості ведення бізнесу, Індексу фінансової таємниці). Критичний аналіз розроблених моделей показав найбільшу доцільність використання моделі взаємозв'язку рівня тінізації економіки, ВВП та рівня корупції, яка пройшла тестування на адекватність вибіркоким даним та відсутність високорельованих незалежних змінних, отримане регресійне рівняння може використовуватися з ймовірністю 63,7 % для прогнозування інтегрального показника рівня тінізації;

удосконалено:

– інституційні підходи до державної контрольно-господарської діяльності як інструменту реалізації заходів з детінізації національної економіки шляхом генерування інституціональної моделі такої діяльності, що являє собою сукупність заявлених базових змістовно синтезованих формально-функціональних положень інститутів контрольно-господарської діяльності в сфері тіньової економіки (предмет, об'єкти, суб'єкти, функції, завдання, форми, норми), що органічно поєднані метою останньої. Реалізація на практики цієї моделі сприятиме підвищенню результативності та ефективності реалізації контрольної функції державного управління в сфері детінізації національної економіки, отже і підвищення рівня державної безпеки;

– важелі правового регулювання детінізації економіки України як складової державної безпеки шляхом розробки ряду пропозицій в напрямі удосконалення чинної нормативно-законодавчої бази України, які сприяють розвитку правових основ розробки та реалізації політики детінізації національної економіки та удосконаленню правового поля, орієнтованого на підтримку функціонування та розвитку офіційної економіки;

– специфікацію пріоритетних напрямів модернізації державної політики детінізації економіки в контексті подолання кризових явищ, обумовлених пандемією COVID-19, що детермінована ідентифікацією внутрішніх та зовнішніх ризиків поширення пандемії в умовах глобальних тенденцій економічної нестабільності і зростання невизначеності, що обумовлюють зміни реалізації стратегічного курсу держави у сфері детінізації економіки на шляху гарантування державної безпеки та умов для випереджаючого розвитку науково-технічного потенціалу країни, сталого нарощування національного багатства та факторів виробництва;

– особливості формування та реалізації державної політики детінізації ринку праці та легалізації трудових відносин в Україні, що ґрунтуються на цілеспрямованій, стратегічній діяльності держави, пов'язаної з перспективним плануванням та управлінням трудовими ресурсами у сфері державної безпеки. Запропоновано комплексний механізм детінізації ринку праці в Україні, який

включає інституційну, соціальну, політичну, фінансову, інформаційно-аналітичну та економічну складову, використання якого забезпечить створення умов для підвищення стандартів гідної праці як основи для легалізації трудових відносин та заробітної плати шляхом подолання суперечності між високим рівнем розвитку людського капіталу й недостатнім рівнем розвитку соціального капіталу;

– методологічний інструментарій державного управління детінізацією економіки України в фокусній увазі бюджетної безпеки завдяки: доповненню сукупності індикативних показників бюджетної безпеки показником рівня тіньових втрат Державного та місцевих бюджетів; сформованим значенням: індикатору рівня бюджетної безпеки показником рівня тіньових втрат Державного та місцевих бюджетів для нормування, а також значення індикатору рівня бюджетної безпеки показником рівня тіньових втрат Державного та місцевих бюджетів для нормування, а також ваговим коефіцієнтам для розрахунку субіндексів бюджетної безпеки. Реалізація авторського підходу сприятиме урахування показника тінізації економіки при обрахунку рівня бюджетної безпеки, що підвищить його точність та достовірність в умовах реально існуючих вагомих загроз бюджетній безпеці з боку тіньової економіки України;

– теоретичні положення державної політики детінізації економіки, що ґрунтуються на розробці класифікаційної моделі методів оцінки рівня тінізації економіки, яка враховує різні групи методів (метод використання специфічних індикаторів (прямі та непрямі методи); метод оцінки детермінантів; структурні методи; експертні методи; змішані методи). Обґрунтовано, що об'єктивна оцінка масштабів тіньової економіки в сучасних умовах можлива при комплексному використанні різних груп методів з наступним співставленням отриманих результатів;

– методологію оцінювання рівня тінізації національної економіки з урахуванням статистичних показників, експертної оцінки та методу соціологічних опитувань, що характеризують параметри тінізації економіки в Україні, в частині вдосконалення методики оцінки тіньової економіки і внесення змін до «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки»; розробки блок-системи загроз державній безпеці, обумовлених тінізацією економіки, та узгодження запропонованої методики оцінки з безпековими індикаторами економічної безпеки України; розробки організаційного підходу до оцінки тіньової економіки як загрози державній безпеці України, що сприяє впровадженню комплексу заходів політики детінізації, які оптимізують обсяги та структуру тіньової економіки;

дістало подальшого розвитку:

– класифікаційну модель тіньової економіки як об'єкта державної політики, яка передбачає сукупність ознак, які враховують основні особливості тіньової економіки та методів її запобігання та протидії (за ступенем законності економічної діяльності; за мотивами відношення суб'єктів здійснення; за відношенням до офіційної економіки; за соціальними наслідками; в залежності від масштабів поширення тіньової економіки). Це дозволило визначити роль держави як регулятора економічної сфери суспільства; як контролера економічної сфери суспільства; як інституту протидії тіньовій економіці.

– понятійно-категоріальний апарат дослідження, що репрезентовано специфічною системою понять і категорій у сфері державного управління державною безпекою, скерованого на детінізацію економіки. Шляхом застосування безпекового підходу удосконалено визначення понять «тіньова економіка» (соціально-економічне явище, яке становить загрозу державній безпеці країни, створюючи такий стан економіки та інститутів влади, за якого не може бути забезпечений гарантований захист національних інтересів) і «детінізація економіки» (система дій, спрямованих на створення такого стану економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів через усунення причин тінізації економіки та формування сприятливого економічного середовища, в якому тіньова діяльність була б занадто ризиковою та неефективною); доповнено авторськими характеристиками взаємозалежності понять «державна безпека», «детінізація економіки» та «тіньова економіка», що сприяє уніфікації термінологічного апарату державного управління детінізацію економіки України як складовою державної безпеки.

– теоретичні положення державного управління детінізацією національної економіки в контексті впливу останньої на бюджетну безпеку через: формування відправних положень останньої в межах державної безпеки; визначення сфери впливу тіньової економіки на бюджетну безпеку в контексті об'єктних елементів бюджетної безпеки за видами тіньової економіки в розрізі сфери прямого та опосередкованого впливу, зокрема щодо: неформального та прихованого сегментів економіки – здійснення прямого впливу на доходи Державного і місцевого бюджетів та опосередкованого на видатки, кредитування та фінансування Державного та місцевих бюджетів; квазіекономічний та підпільний/кримінальний сегментів економіки – здійснення прямого впливу на доходи і видатки Державного і місцевого бюджетів та опосередкованого на кредитування та фінансування Державного та місцевих бюджетів. Проведена ідентифікація вказаних положень сприяла розширенню об'єктної уваги державної політики в сфері детінізації національної економіки;

– тезаурус функціонального та інституційного векторів державного управління процесами детінізації національної економіки через формування понять: “державна контрольно-господарської діяльності як елемент державного механізму детінізації економіки” під якою пропонується розуміти сукупність своєрідних регуляторних, контрольних, пошукових та інших форм заходів фактичного або потенційного впливу на її предмет та об'єкт з боку суб'єктів такої діяльності задля упередження та виявлення господарських злочинів в межах тіньової економіки з метою їх запобігання та припинення на досягнення та підтримання відповідного рівня державної безпеки; “інституалізація державної контрольно-господарської діяльності в сфері детінізації національної економіки” як сукупності процедурних положень з виявлення та визначення державних інститутів, що реалізують контрольну функцію щодо господарської діяльності в процесі та з метою детінізації економіки, з послідовною ідентифікацією та узагальненням фундаментальних положень такої їх

діяльності (мети, об'єкту, предмету, принципів, функцій, завдань, форм, норм) на подальший її інституціональний розвиток;

Практичне значення одержаних результатів. Результати, що полягають у розробці та удосконаленні теоретичних і методологічних положень формування та реалізації державної політики в сфері детінізації економіки в контексті забезпечення державної безпеки можуть бути використані: контролюючими органами; правоохоронними органами; органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування. Окремі положення можливо використовувати для модернізації підходів із підготовки фахівців з публічного управління та адміністрування й національної безпеки.

Основні теоретичні та методологічні положення дослідження доведені до рівня конкретних розробок, придатних до використання суб'єктами державного управління, зокрема: Головним управлінням статистики Житомирської області (довідка № 06/04-028, від 02.06.2021 р.); Головним управлінням ДПС у Київській області Державної податкової служби України (довідка №2813/06-1, від 15.06.2021 р.); Житомирською обласною прокуратурою (довідка № 09/1-2511вих-21) від 10.08.2021 р.); Управлінням північного офісу Держаудитслужби в Житомирській області (довідка № 06-08-30/2213 від 07.08.2021 р.); Департаментом охорони здоров'я Житомирської обласної державної адміністрації (довідка № 3582/06-1 від 14.07.2021 р.); Баранівською міською радою (довідка № 02-12/769 від 23.07.2021 р.); Державним університетом "Житомирська політехніка" (довідка № 44-01.00/1878, від 13.07.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові розробки, висновки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача, що полягає у дослідженні комплексу питань, пов'язаних з державною політикою в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки..

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження, викладені в дисертації, доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на 12 міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, що відображено в публікаціях [25-36].

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 39 наукових працях, із них: 2 монографії (в тому числі 1 – одноосібна); 3 статті у зарубіжних виданнях, що включенні до міжнародних наукометричних баз даних; 2 статті в зарубіжних виданнях; 17 статей у вітчизняних фахових виданнях, що включенні до міжнародних наукометричних баз даних; 12 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях, 3 статті в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладено на 360 сторінках друкованого тексту. Робота містить 18 таблиць, 28 рисунків, 2 додатки на 5 сторінках. Список використаних джерел нараховує 380 найменування і розміщений на 52 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

В Розділі 1 “Теоретичні положення формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки” розглянуто питання розвитку понятійно-категорійного апарату щодо державної політики в сфері детінізації національної економіки, визначено основні детермінанти та структуру тіньової економіки як складової загроз державній безпеці; досліджено класифікацію тіньової економіки як об’єкту державної політики та загрози державній безпеці.

Тіньова економіка є невід’ємною частиною економіки будь-якої країни, а її масштаби обумовлені конкретними історичними умовами, рівнем економічного розвитку, авторитетом держави і державних інституцій, традиціями. Сьогодні не існує стійких наукових стереотипів щодо визначення тіньової економіки як структурної складової державної безпеки, тому необхідним є фундаментальне обґрунтування даного феномену в системі державного управління. При дослідженні сутності тіньової економіки спостерігається плюралізм визначення і трактувань даного явища. Так, у вітчизняній науковій літературі широко використовується термін «тіньова економіка». Представники англомовного світу застосовують поняття «прихована економіка», «чорна економіка», «підпільна економіка». У російському науковому обігу переважає термін «неформальна економіка». Також зустрічаються у наукових виданнях і визначення явища як «нерегульована», «таємна», «неофіційна», «незареєстрована», «підпільна», «паралельна», «секретна», «незаконна», «фіктивна».

Встановлено, що категорія «тіньова економіка» має міждисциплінарне значення, тому науковці з різних наукових галузей трактують її відповідно до їх предмету вивчення та специфіки пізнання та дослідження. На основі критичного аналізу основних підходів до визначення поняття «тіньова економіка» – економічного, інституційного, кібернетичного; морального, мотиваційного, соціологічного, статистичного, юридичного, фіскального, комплексного (міждисциплінарного), встановлено, що всі зазначені вище підходи є взаємопов’язаними і відображають різні грані такого складного феномену як тіньова економіка. Виходячи з специфіки тіньової економіки як структурної складової державної безпеки нами запропоновано безпековий підхід до трактування, який розглядає тіньову економіку як соціально-економічне явище, яке становить загрозу державній безпеці країни, створюючи такий стан економіки та інститутів влади, за якого не може бути забезпечений гарантований захист національних інтересів. Такий підхід актуалізує необхідність створення і впровадження комплексу заходів, способів і методів, які будуть направлені на детінізацію економіки країни.

Тіньова економіка одночасно може виконувати дві протилежні функції: позитивну – пом’якшення соціальної напруги в суспільстві і негативну – погіршення благополуччя суспільства і зниження ефективності системи управління економікою. Систематизовано позитивні та негативні сторони тіньової економіки в контексті забезпечення державної безпеки. Досліджено, що при поширенні, а особливо досягненні критичного рівня, тіньової економіки негативні ефекти цього явища починають повністю домінувати. Такими негативними ефектами Тіньова

(наслідків) може виступати зростання податкового навантаження на легальний сектор економіки, скорочення обсягів надходжень до державного бюджету, тінізація ринку праці, сповільнення темпів економічного зростання країни та погіршення показників макроекономічної стабільності, що завдає значної шкоди суспільству та гальмує процеси державотворення в Україні.

Провівши критичний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, виявлено, що категорія «детінізація економіки» є винятково українською та майже не має аналогів у зарубіжних джерелах. Нечасто зустрічається ця категорія у напрацюваннях російських науковців, які частіше використовують поняття «протидії тіньовій економіці» та «боротьби з тіньовою економікою». При перекладі поняття «детінізація економіки» використовують слова «unshadowing», «de-shadowing», проте їх визначення не наводиться у жодному зарубіжному економічному словнику. Зарубіжні вчені зазвичай не досліджують шляхи «детінізації» та боротьби з тіньовою економікою, а натомість вони зосереджують увагу на практичних аспектах такої протидії, зокрема, ухиленнях від оподаткування, корупції, провадження незаконних видів діяльності тощо.

Досліджуючи трактування категорії «детінізація економіки», обґрунтовано доцільність використовувати підхід її розгляду як процесу зменшення обсягів тіньової економіки, внаслідок сприятливої державної політики. Дефініція «детінізація економіки» як система дій держави за своє суттю є невірною, оскільки держава не може детінізувати економіку, а може лише сприяти її детінізації через проведення відповідної політики. Запропоновано, під детінізацією економіки розуміти систему дій, спрямованих на створення такого стану економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів через усунення причин тінізації економіки та формування сприятливого економічного середовища, в якому тіньова діяльність була б занадто ризиковою та неефективною.

В роботі розроблена блок-схема взаємозв'язку базових категорій дослідження детінізації економіки в контексті державної безпеки. Встановлено, що тіньова економіка виступає загрозою державній безпеці, а детінізація економіки є пріоритетною складовою забезпечення державної безпеки України. Такий підхід актуалізує необхідність запровадження ефективних механізмів державного управління у сфері детінізації економіки, які будуть направлені на скорочення негативних наслідків впливу тіньової економіки на державну безпеку країни, шляхом розробки ефективного механізму, способів і методів мінімізації тіньової економіки і практичної реалізації комплексу заходів, направлених на зниження масштабів тінізації (рис. 1).

Рис. 1. Категоріальний апарат детінізації економіки як складової забезпечення державної безпеки

Ідентифіковані основні групи детермінантів, які обумовлюють виникнення та поширення явища тіньової економіки, зокрема, економічні (рівень податкового навантаження та адміністрування податків; надмірне втручання держави в економіку; кризові явища в економіці та фінансовому секторі), соціальні (низький рівень життя населення; високий рівень безробіття; соціальна диференціація та стратифікація суспільства), інституційно-правові (недосконалість інституційного середовища; недосконалість та нестабільність законодавчої бази; незахищеність права власності та недієздатність системи судочинства); державні (корумпованість державних служб різноманітних владних структур; бюрократичне свавілля та хабарництво), політичні (суспільно-політична нестабільність; неналежне виконання державою своїх функцій), психологічні та етичні. Всі зазначені вище детермінанти перебувають у тісному взаємозв'язку та є взаємообумовленими. Обґрунтовано, що ефективною буде лише державна політика детінізації, яка комплексно поєднає вирішення основних проблем держави в частині економічної, соціальної, інституційно-правової, державної, політичної, психологічної та етичної компонент детермінант тінізації економіки.

Встановлено, що поняття «тіньової економіки» як структурної складової державної безпеки розглядається як система, яка охоплює три самостійні, але взаємопов'язані сектори: неформальну, фіктивну і кримінальну економіку. Як для будь-якої систем для тіньової економіки характерною є сукупність елементів, які представляють переплетення суб'єктів, об'єктів, властивостей і наслідків, які не можна звести до простої суми негативних і/або позитивних характеристик, оскільки вплив, який здійснюється на економіку країни є неоднозначним в залежності від ситуації і рівня розвитку економіки.

Суттєві відмінності в класифікації тіньової економіки, ускладнюють термінологічну уніфікацію змістовних характеристик економічної діяльності, які виходять за межі чинного законодавства. Тому, в роботі розроблена класифікація тіньової економіки з виділенням її ключових складових, що забезпечує можливість комплексного аналізу всіх проявів тіньової економіки та

дозволяє сформувати обґрунтовану наукову концепцію політики держави, спрямовану на мінімізацію масштабів тіньової діяльності. Запропонована класифікаційна модель не є вичерпною як за параметрами, так і за критеріями, проте містить нові методологічні можливості для дослідження тіньової економіки як складової державної безпеки. Розроблена класифікаційна модель тіньової економіки дозволяє в комплексі підійти до тіньової економіки як складової державної безпеки й об'єкта державного управління та врахувати усі властивості при формуванні інноваційних механізмів протидії

Обґрунтовано властивості тіньової економіки як складової державної безпеки через: по-перше, розвиток категоріального апарату шляхом визначення даного явища; по-друге, виокремлення на основі критичного аналізу основних детермінант (економічні; соціальні; політичні; організаційно-правові; державні; етичні; психологічні) та секторів тіньової економіки (неформальний, фіктивний, кримінальний); по-третє, розробку класифікаційної моделі тіньової економіки для цілей державного управління державною безпекою, яка передбачає наступні класифікаційні моделі: за ступенем законності економічної діяльності; за мотивами відношення суб'єктів здійснення; за відношенням до офіційної економіки; за соціальними наслідками; в залежності від масштабів поширення тіньової економіки. Зазначене дозволило виявити роль держави в протидії тіньовій економіці: як регулятора економічної сфери суспільства; як контролера економічної сфери суспільства; як інституту протидії тіньовій економіці.

В Розділі 2“Методологія формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки” розкрито складові методології державної політики в сфері детінізації національної економіки, досліджено інституційне забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки, а також трансформацію правового забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки

Подальша розбудова державності України відбувається за всіма напрямками, зокрема як загальноуправлінського, так і економічного на тлі досить складної гео- та внутрішньо- політичної, економічної, епідеміологічної та соціальної ситуації. За цих умов посилюється напруження в системі державних фінансів, які досить довгий час перебувають в кризовому стані. Одним з найважливіших індикаторів стабілізації системи державних фінансів виступають успішно реалізовані процеси детінізації національної економіки, яка, у системі гарантування державної безпеки трактується як соціально-економічне явище, якому характерна наявність неконтрольованих і нерегламентованих державою, неформальних та протиправних економічних відносин, які загрожують державній безпеці країни і спричиняють економічні, соціальні та екологічні збитки державі й суспільству.

В роботі запропоновано комплексний підхід до методології формування та реалізації державної політики детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки (табл. 1). Ідентифіковано вихідні положення державної політики в досліджуваній сфері в частині мети, завдань, об'єкту, предмету та принципів. Обґрунтовано, що тіньова економіка впливає на

такі складові державної безпеки як: біологічна, геополітична, соціальна, економічна, військова. Визначено ключові наслідки тіньової економіки для державної безпеки, відповідно до чого запропоновані інструменти та методи державної політики в сфері детінізації національної економіки та подолання її наслідків.

Стабільність та розвиток системи державних фінансів в нашій країні, що вирізняється значним за розміром бюджетним сектором, є головною умовою розвитку української державності в цілому. Оскільки однією з основних функцій управління виступає контроль, вочевидь, сприянню досягнення відповідного рівня детінізації національної економіки перед усім має слугувати державна контрольно-господарська діяльність, інституціональними органом якої виступають в нашій країні Рахункова палата України, Міністерство фінансів України, відповідні органи в компетенції Міністерства фінансів України: Державна аудиторська служба України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна служба фінансового моніторингу, а також Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України, Національний банк України.

Таблиця 1

Методологія формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки

ВИХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ				
Мета	формування державно-управлінських рішень та забезпечення їх реалізації щодо зменшення обсягів та масштабів тіньової економіки, стимулювання обмеження її виникнення в майбутньому та формування заходів їх подолання її соціально-економічних, політичних та безпекових наслідків для забезпечення відповідного рівня державної безпеки			
Завдання				
1. Впровадження мотиваційних механізмів для учасників суспільних відносин щодо легалізації доходів		2. Підвищення ефективності контрольної та моніторингової діяльності як систем ідентифікації тіньової економіки		
3. Легалізація окремих видів діяльності, що знаходиться поза законом, але не носять негативного впливу на державну безпеку		4. Поширення безготівкових розрахунків в усіх сферах економічної діяльності		
5. Розробка методології оцінки тіньової економіки та індикаторів впливу на державну безпеку		6. Трансформація нормативно-правового регулювання детінізації національної економіки		
7. Трансформація податкового законодавства		8. Створення освітніх технологій щодо формування суспільної свідомості		
Об'єкт		Предмет		
Економічна діяльність суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, що реалізується через нелегальну господарську діяльність та / або порушення діючих правових норм, що призводить до отримання тіньових доходів суб'єктами господарювання, громадами чи групами громадян		Запобігання та протидія тіньовій економіці як інструменту реалізації соціально-економічних інтересів учасників суспільних відносин на різних рівнях економічної системи держави, що забезпечує високий рівень державної безпеки		
Принципи				
Загальні			Спеціальні	
Науковості	Ефективності	Цілеспрямованість	Матеріально-фінансова збалансованість	
компетентності	Відповідальності	Оптимальності	Поєднання адміністративних та економічних методів	
Варіативності	Системності	Верифікації	Єдності стратегічного та поточного державного регулювання	
ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНУ БЕЗПЕКУ				
Вплив на складові державної безпеки				
Біологічна	Військова	Соціальна	Економічна	Політична
Соціально-економічні наслідки				
1. Зниження рівня фінансового забезпечення виконання функцій держави		2. Зниження рівня соціального консенсусу в суспільстві, що призводить до соціальний конфліктів		3. Підвищує рівень ризику нерівності в суспільстві та несправедливого розподілу суспільних благ
4. Знижує рівень інвестиційної привабливості економіки країни		5. Підвищує рівень зовнішніх загроз державній безпеці		6. Знижує ефективність ринків товарів, робіт послуг, праці та капіталів
СУБ'ЄКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ				
Органи центральної виконавчої влади		Органи місцевого самоврядування		Правоохоронні органи
Контролюючі органи				
ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ				
Механізми формування та реалізації				
Контрольно-моніторинговий		Кримінально-правовий		Інформаційно-комунікаційний
Освітньо-просвітницький		Організаційно-інституційний		Фінансово-економічний
Оцінка ефективності				
Формуванні індикативно-оціночного механізму ефективності державної політики в сфері детінізації				

На здійснення інституалізації державної контрольно-господарської діяльності в сфері детінізації національної економіки надано визначення вказаної процедури, під якою пропонується розуміти процедурні положення з виявлення та визначення державних інститутів, що реалізують контрольну функцію щодо господарської діяльності в процесі та з метою детінізації економіки, з послідовною ідентифікацією та узагальненням фундаментальних положень такої їх діяльності (мети, об'єкту, предмету, суб'єктів, принципів, функцій, завдань, форм, норм) на подальший її інституціональний розвиток. Проведено інституалізацію контрольно-господарської діяльності в сфері детінізації національної економіки в розрізі визначених суб'єктів такої діяльності.

У наслідок опрацювання та узагальнення інституціональних положення суб'єктів контрольно-господарської діяльності, спрямованої на реалізацію заходів з детінізації національної економіки сформовано авторську інституціональну модель державної контрольно-господарської діяльності як інструменту реалізації заходів з детінізації національної економіки. Вона являє собою сукупність заявлених базових змістовно синтезованих формально-функціональних положень інститутів контрольно-господарської діяльності в сфері тіньової економіки, що органічно поєднані метою останньої. Її багатовекторне усвідомлення надало можливість надати науково-обґрунтоване визначення власне державної контрольно-господарської діяльності як елементу державного механізму детінізації економіки, під якою пропонується розуміти сукупність своєрідних регуляторних, контрольних, пошукових та інших форм заходів фактичного або потенційного впливу на її предмет та об'єкт з боку суб'єктів такої діяльності задля упередження та виявлення господарських злочинів в межах тіньової економіки з метою їх запобігання та припинення на досягнення та підтримання відповідного рівня державної безпеки. Реалізація на практиці цієї моделі сприятиме підвищенню результативності та ефективності реалізації контрольної функції державного управління в сфері детінізації національної економіки, отже і підвищення рівня державної безпеки.

В контексті формування правового забезпечення процесу реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки було обґрунтовано наступні напрями удосконалення діючих нормативно-правових актів: 1) прийняти Закон України «Про детінізацію національної економіки», який буде враховувати чітке визначення тіньової економічної діяльності та передбачатиме відповідальність як адміністративну, так і кримінальну за його порушення зі встановленими межами з урахуванням важкості; 2) доповнити Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» чітким трактуванням економічного кіберзлочину та системою санкцій та покарань за такі злочини; 3) доповнити Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» на ряду з висвітленням питань корупції та антикорупційної політики положеннями про тіньову економіку та політику детінізації національної економіки; 4) доповнити Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» в частині висвітлення засад внутрішньої політики держави в соціальній сфері позицією

«державної політики легалізації ринку праці, боротьби з неофіційною зайнятістю та заробітними платами «в конвертах» як складовими національної економіки; 5) доповнити Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» в частині розширення переліку фінансових операцій, які підлягають обов'язковій перевірці; 6) доповнити Закон України «Про національну безпеку України» фундаментальним національним інтересом щодо необхідності проведення детінізації економічних відносин як загрози національній безпеці; 7) внести зміни до ПКУ в частині запровадження трансфертного ціноутворення відповідно до світових стандартів та міжнародної практики; 8) удосконалити Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» шляхом внесення змін у методику розрахунку рівня тіньової економіки в Україні з огляду на її недосконалість; 9) прийняти оновлений Указ Президента України «Про заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» на заміну Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» від 18 листопада 2005 року N 1615/2005 із врахуванням нових ризиків та потрясінь, обумовлених поширенням пандемії COVID-19 та відповідними економічними і фінансовими змінами; 10) внести зміни у Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про віднесення держав до переліку офшорних зон» в частині ще більшого обмеження переліку дозволених для використання в господарській діяльності офшорних зон.

Розділ 3“Оцінка симптомів проблеми державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки” присвячений виявленню тенденцій змін кількості кримінальних правопорушень в Україні протягом 2016-2020 рр., ідентифікації наслідків кримінальних правопорушень для безпеки суспільства, представлено аналітичну оцінку криміногенного стану в розрізі видів кримінальних правопорушень

Проведене дослідження у 2020 році щодо Індексу корпоративної податкової гавані свідчить, що у ТОП-5 країн з найвищим рейтингом потрапили Британські Вергінські острови, Кайманові острови, Бермудські острови, Нідерланди, Швейцарія (рис.2).

Проведена аналітична оцінка даних експортно-імпортних операцій з послуг через офшори, товарів через офшори та послуг пов'язаних з фінансовою діяльністю, що здійснюється через офшори дає змогу нам зробити наступні висновки:

- гранична сума грошових потоків шляхом експортно - імпортних операцій з послуг пов'язаних з фінансовою діяльністю через офшори здійснено у таких країнах, як: Багамські Острови, Беліз, Британські Віргінські Острови, Ліберія, Маршалські Острови та Острів Мен;

- максимальна сума грошових потоків шляхом експортно-імпортних операцій з послуг через офшори спостерігається у таких країнах, як: Бельгія, Білорусь, Данія, Естонія, Італія та Мальта;

- найбільша сума грошових потоків шляхом експортних операцій з товарів через офшори зосереджена у таких країнах, як: Багамські острови, Британські Віргінські Острови, Ліберія, Панама та Маршаллові острови.

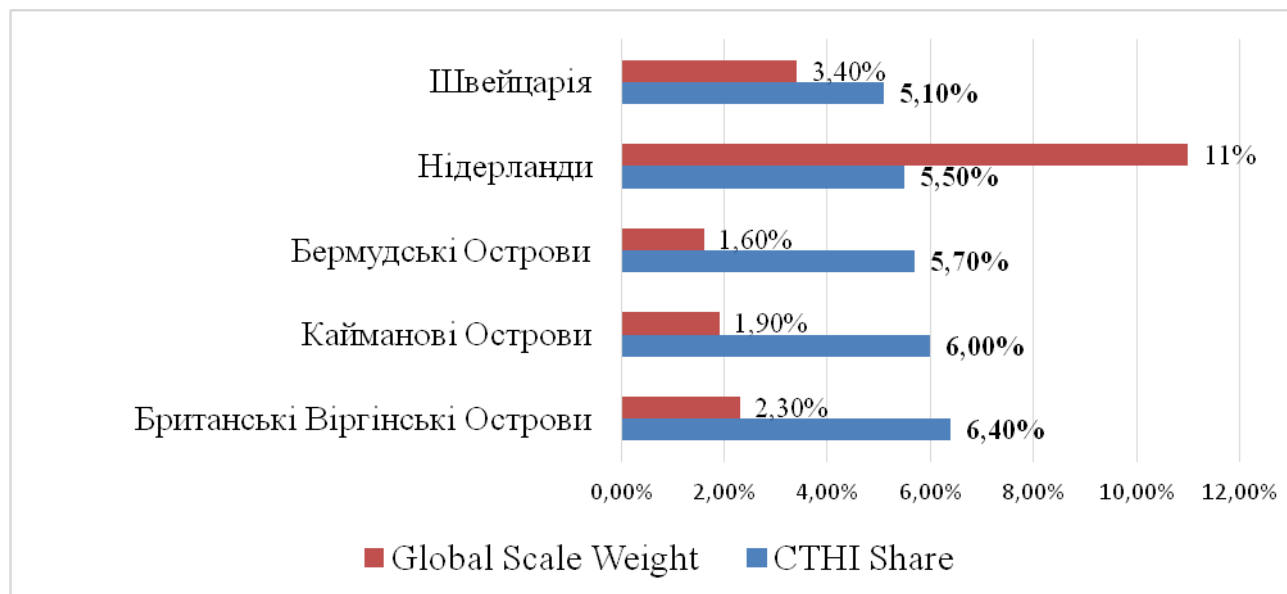

Рис. 2. Топ 5 країн, які очолюють рейтинг Corporate Tax Haven Index, та несуть відповідальність за несплату податків транснаціональними корпораціями, %

Джерело: побудовано на основі [1]

За даними представленими на сайті Офісу генерального прокурора України в розділі «Статистика» серед облікованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у 2020 році (рис. 3) найбільша частка припадає на правопорушення щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) – 57%; легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом – 22%; шахрайство з фінансовими ресурсами – 9% та контрабанда – 7%.

Досліджені міжнародні економічні індекси протягом досліджуваного періоду дозволяють встановити, що першу десятку лідерів за спроможністю та успіхом в інноваціях посідають наступні країни: Швейцарія, Швеція, Нідерланди, Великобританія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Корея, Сінгапур та Сполучені Штати Америки. Рейтинг країн за їх спроможністю та успіхом в інноваціях очолює Швейцарія, яка протягом 2011-2020 рр. знаходиться на першому місці.

Ємен, Мозамбик, Ефіопія, Бенін, Алжир, Зімбабве та Малі мають найнижчий рівень рейтингу країн за їх спроможністю та успіхом в інноваціях. Рівень даних країн знаходиться за межами значення 120 пунктів.

¹ Corporate Tax Haven Index - 2021 Results / Tax Justice Network. URL: <https://cthi.taxjustice.net/en/>

Найвищий рейтинг індексу економічної свободи протягом 2010-2020 рр. зафіксовано серед таких наступних країни, як: Гонконг, Австралія, Сінгапур, Нова Зеландія, Швейцарія, Бахрейн, Сполучені штати Америки, Естонія, Данія, Маврикій, Ірландія, Об'єднані Арабські Емірати, Великобританія, Канада, Чилі. Гонконг протягом 2010-2019 рр. займає перше місце, на кінець 2020 року посідає 2 місце. Найгірший результат у рейтингу індексу економічної свободи належить таким країнам, як Туркменістан, Східний Тимор, Республіка Конго, Північна Корея, Куба, Кірібаті, Зімбабве, Еритрея, Венесуела та Болівія.

Рис. 3. Обліковано кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у 2020 році

Джерело: побудовано на основі [2]

Лідерами рейтингу країн для порівняння легкості ведення бізнесу між країнами протягом 2010-2020 рр. є Великобританія, Гонконг, Китай, Грузія, Данія, Швеція, Сполучені Штати Америки, Сінгапур, Норвегія та Нова Зеландія.

Найнижчі показники рейтингу країн для порівняння легкості ведення бізнесу між країнами світу протягом досліджуваного періоду характерні для таких країн: Еритрея, Ємен, Ірак, Ліберія, Сан-Томе і Принсіпі, Сирійська Арабська Республіка, Східний Тимор та ЧАД, так як дані країни знаходяться за межами рівня значення більше ніж 170 пункти.

² Офіс генерального прокурора України. Офіційний ресурс. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>

Щодо рейтингу України індексу легкості ведення бізнесу, починаючи з 2017 року і до кінця 2020 року спостерігається позитивна динаміка щодо підняття позицій України(табл.2).

За останні роки помітно покращилися показники рейтингу України в індексі сприйняття корупції(Transparency International), так у 2018 році Україна зайняла 120 місце, у 2019 році 126 місце та у 2020 році 117 місце серед 180 країн у списку.

Таблиця 2

Місце України в світовому рейтингу міжнародних економічних індексах, 2010 - 2020 рр.

Назва індексу	Місце України										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Doing Business (World Bank)	142	145	152	137	112	96	83	80	76	71	64
Economic Freedom Score (Heritage Foundation)	162	164	163	161	155	162	162	166	150	147	134
Глобальний індекс інновацій INSTEAD	61	60	63	71	63	64	56	50	43	47	45
Індекс глобальної конкурентоспроможності (World Economic Forum)	89	82	73	84	76	79	59	60	59	54	55
Індекс сприйняття корупції (Transparency International)	146	152	144	144	142	130	131	130	120	126	117
Індекс людського розвитку (Human Development Index)	69	76	78	83	81	84	84	88	88	74	74
Індекс прав власності	93	113	115	108	84	105	113	123	110	109	105

Щодо рейтингу України в індексі легкості ведення бізнесу, то починаючи з 2017 року і до кінця 2020 року спостерігається позитивна динаміка щодо підняття позицій України, а саме у 2017 році Україна зайняла 80 позицію серед 190 можливих країн, у 2018 році піднялася на 4 позиції і становить 76 місце, у 2019 році ще піднялася на 5 пунктів та дорівнює 71 позиції, у 2020 році посіла 64 місце.

Згідно рейтингу індексу людського розвитку Україна протягом 2010-2020 рр. перебуває у категорії країн високого людського розвитку, так у 2019 та 2020 році Україна знаходиться на 74 місці.

Слід відзначити, що Україна покращила свої позиції щодо місця в рейтингу індексу економічної свободи, так у 2018 році посіла 150 місце, у 2019 році 147 місце, на кінець 2020 року – 134 місце.

Україна у 2018 році займає 110 місце у рейтингу індексу права власності, у 2019 році – 109 місце, у 2020 році дещо підвищила свої позиції на 4 пункти та зайняла 105 місце.

Розділ 4 “Реалізація державної політики у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки” присвячений дослідженню детінізації економіки в контексті подолання кризових явищ, обумовлених пандемією COVID-19, державної політики в сфері

детінізації національної економіки на ринку праці як складової забезпечення соціальної безпеки держави, державної політики в сфері детінізації національної економіки в забезпеченні фінансової спроможності виконання державних функцій

Пандемія COVID-19 в першій половині 2020 року здійснила більш негативний вплив на економічний розвиток і відновлення буде більш поступовим ніж планувалося. В таких економічних реаліях актуалізується необхідність удосконалення політики протидії і боротьби з тіньовою економікою як загрозою державній безпеці країни (рис. 4).

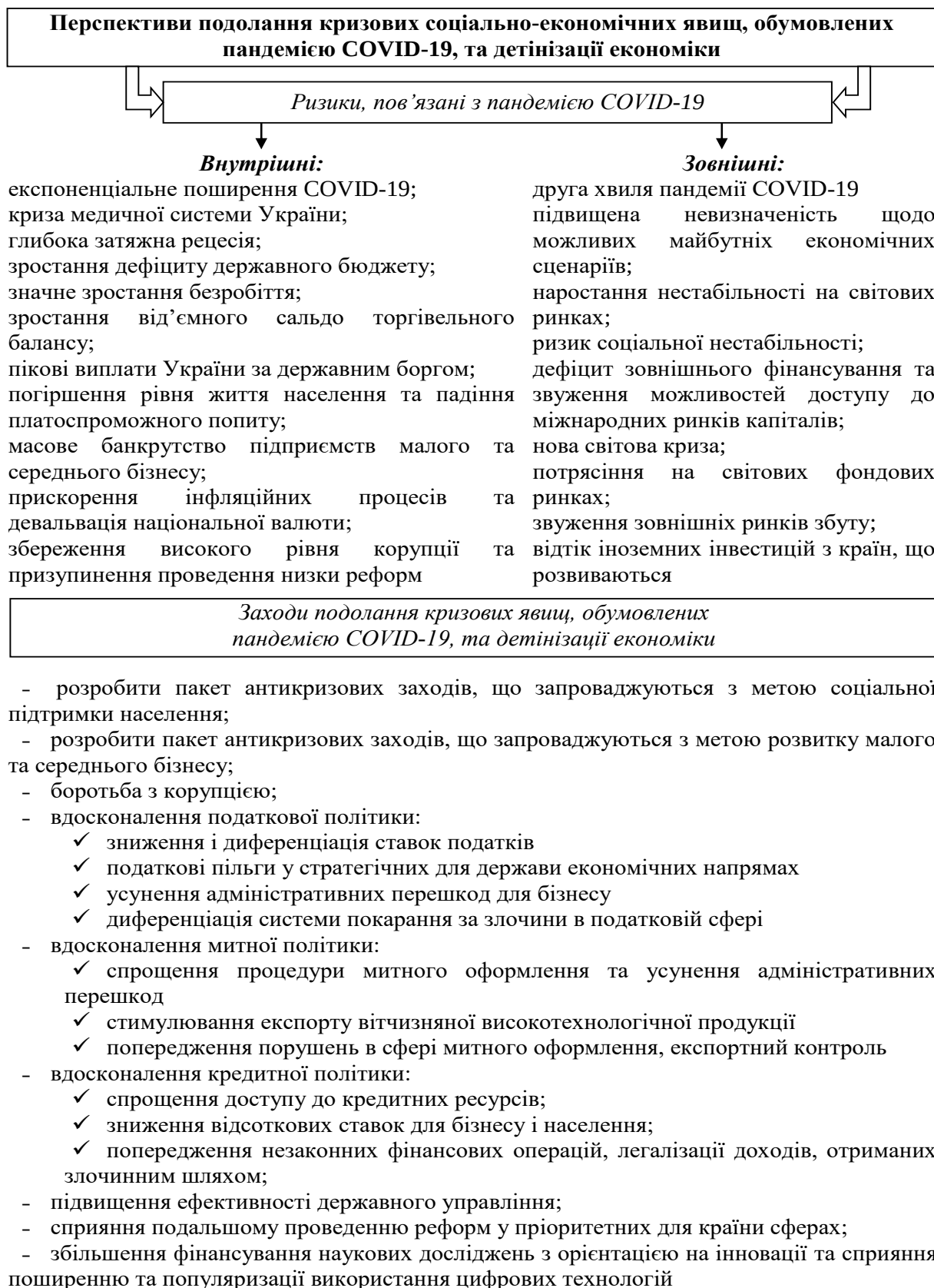

Рис. 4. Перспективи подолання кризових соціально-економічних явищ, обумовлених пандемією COVID-19, та детінізації економіки

У роботі проведений аналіз рівня тінізації ринку праці в Україні та визначено, що кожна четверта-п'ята людина з усього зайнятого населення працює у неформальному секторі, з усієї кількості неформально зайнятого

населення кількість чоловіків переважає, а якщо розглядати у якій саме віковій категорії перебуває більшість такого населення, то це – 40-49 років, вона є найбільш уразливою та незахищеною серед усіх категорій населення в країні. Також за статистичними даними відсоток тіньового зайнятого населення у сільській місцевості більший, ніж у міській місцевості. Державна політика має бути орієнтована на злагодженню здійсненні радикальних економічних, адміністративних, управлінсько-організаційних заходів щодо детінізації ринку праці, легалізації зайнятості та заробітної плати. Найбільш дієвими заходами влади має бути встановлення чіткого контролю за дотриманням трудового законодавства, попередження проявів неформальної зайнятості та виплат тіньових заробітних плат, посилення відповідальності за порушення у цій сфері. Із основних завдань найголовнішими є зменшення податкового навантаження, збалансування попиту та пропозиції робочої сили, орієнтація на розвиток малого підприємництва та інші. Діяльність усіх органів влади повинна мати комплексний та виважений характер. Відповідно було розроблено комплексний механізм детінізації ринку праці в Україні (рис. 5).

Визначено сферу впливу тіньової економіки на бюджетну безпеку в контексті об'єктних елементів бюджетної безпеки за видами тіньової економіки в розрізі сфери прямого та опосередкованого впливу. Обґрунтовано, що рівень тінізації економіки країни в цілому негативно впливає на її борговий імідж, ускладнюючі процедури зовнішнього залучення коштів, необхідного на реформування і модернізації окремих сфер та напрямів суспільного життя країни.

Встановлено, що офіційна методика визначення економічної безпеки (у тому числі бюджетної безпеки) в своїй динаміці загалом не враховує рівень тінізації економіки в оцінці бюджетної безпеки. Проведений аналіз існуючих наукових та нормативно закріплених підходів до визначення рівня бюджетної безпеки виявив окремі пропозиції дослідників щодо врахування рівня тінізації економіки при визначенні рівня бюджетної безпеки. Запропоновано та умотивовано доповнити існуючу систему індикативних показників визначення рівня бюджетної безпеки показником рівня тіньових втрат Державного та місцевих бюджетів, що обраховується за формулою:
$$\frac{\text{Тіньові втрати Державного бюджету} + \text{Тіньові втрати місцевих бюджетів, млн.грн}}{(\text{Доходи Державного бюджету} + \text{Доходи місцевих бюджетів, млн.грн.})} \times 100$$
. На органічне включення вказаного показника до сукупності середньозважених субіндексів в межах інтегрального індексу економічної безпеки, сформовано значення індикатора рівня бюджетної безпеки показником рівня тіньових втрат Державного та місцевих бюджетів для нормування (оптимальний – 1; задовільний – 4; незадовільний – 8; небезпечний -12; критичний - 15), а також сформовано вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів бюджетної безпеки ($k_1 = 0,2284$; $k_2 = 0,2042$; $k_3 = 0,1805$; $k_4 = 0,2230$; $k_5 = 0,1639$). Вищевказані новації пропонується ввести до діючих Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки. Реалізація авторського підходу сприятиме урахування показника тінізації економіки при обрахунку рівня бюджетної безпеки, що підвищить його точність та достовірність в умовах

реально існуючих вагомих загроз бюджетній безпеці з боку тіньової економіки України.

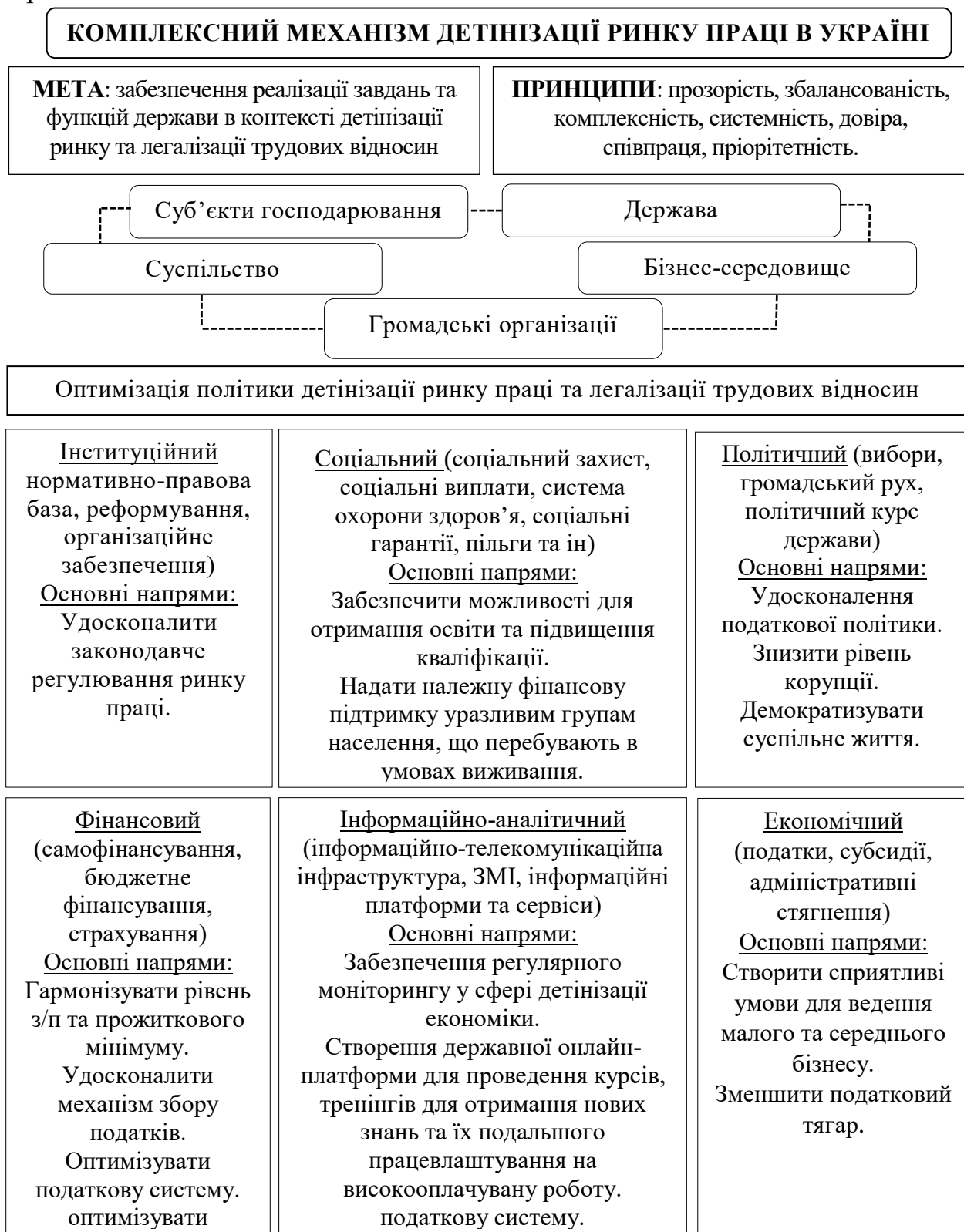

Рис. 5. Комплексний механізм детінізації ринку праці в Україні

На охоплення державною політикою в сфері детінізації національної політики проблематики бюджетної безпеки в роботі сформовано механізм цільового впливу формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки на бюджетну безпеку. Вказаний механізм

являє собою фрагмент комплексного механізму державного управління детінізацією національної економіки, що проявляється через цільовий вплив державної політики в сфері детінізації національної економіки на бюджетну складову, як центральний ланцюговий компонент державної безпеки країни. В ньому бюджетна безпека заявлена як один з напрямів об'єктного впливу державної політики в сфері детінізації національної, при цьому останній здійснюється через запропоновані методичні положення щодо визначення рівня бюджетної безпеки шляхом розширення сукупності розрахункових показників, а також доповнення проекту Стратегії економічної безпеки України до 2025 року. Його кінцеве запровадження сприятиме подоланню наслідків тінізації національної економіки на рівень бюджетної безпеки та превентивному реагуванню на можливі загрози бюджетній безпеці з боку тіньової економіки.

В Розділі 5 “Ідентикативно-оціночні механізми ефективності державної політики в сфері детінізації економіки в забезпеченні державної безпеки” досліджено проблеми вимірювання та наведено характеристику методів оцінювання рівня тіньової економіки, моделювання зв'язку між рівнем тінізації економіки як загрози державній безпеці та міжнародними індексами економічного розвитку та ідентифіковано шляхи вдосконалення методичних підходів оцінювання рівня тінізації національної економіки в контексті детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Аналіз функцій тіньової економіки (стабілізуючих – селективна, компенсаційна, індикативна та дестабілізуючих – перерозподільча, консервативна, деформаційно-руйнівна) та державних втрат від тінізації економіки через призму соціально-економічних наслідків дозволив виділити дві групи дослідників: прихильників безумовного обмеження і утиску державою тіньового сектору і прихильників вибіркового підходу до тіньової економіки, пов'язаного з подвійним характером впливу на суспільство.

Багатогранність тіньової економіки передбачає і різноманітність методів її вимірювання, напрацювання відповідних способів організації статистичних та соціологічних досліджень. Встановлено, що визначення масштабів тіньової економіки ускладнюється рядом факторів, зокрема, достовірністю вихідних даних, трудомісткістю оцінок, необхідністю обліку окремих компонентів тіньової діяльності, відсутністю єдиних методичних підходів, неадекватністю різних методів оцінки, які надають або завищений або занижений результат. В роботі запропоновано класифікувати методи оцінки тіньової економіки в залежності від різних запитів за рядом ознак, зокрема: за типом джерела інформації; за охопленням одиниць дослідження; за характером досліджуваних матеріалів та за характером обліку та вимірювання.

На основі критичного аналізу різних методів вартісного вимірювання тіньової економіки, розроблено класифікаційну модель методів оцінки рівня тінізації економіки, в якій виділено ключові групи методів: метод використання специфічних індикаторів (прямі – анкетне опитування; вибіркові спостереження; податкові перевірки, дані державного контролю; спеціальні методи економіко-правового аналізу та непрямі методи – метод розбіжностей, метод за показником зайнятості; монетарні методи); метод оцінки

детермінантів; структурні методи; експертні методи; змішані методи. Обґрунтовано, що в Україні, наявні підходи до оцінки не забезпечують отримання достовірних та ґрунтованих результатів.

Встановлено, що різноманіття застосовуваних в практиці методів свідчить про відсутність уніфікованої методики оцінки обсягів тіньової економіки. Як показують дослідження, прямі методи оцінки тіньової економіки можуть дати занижену оцінку тіньової економіки, а непрямі методи, навпаки, – завищену. При цьому застосування різних методів при оцінці масштабів тіньової економіки призводить до різних, часто суттєво відмінних результатів. Об'єктивна оцінка масштабів тіньової економіки в сучасних умовах можлива при комплексному використанні різних груп методів з наступним співставленням отриманих результатів.

Удосконалено методичний інструментарій оцінювання рівня тінізації національної економіки за рахунок (рис. 6): вдосконалення методики оцінювання рівня тінізації національної економіки шляхом розробки показників рівня тіньової економіки (інтегрованої) – із врахуванням експертних методів, та рівня тіньової економіки (комплексної) – із врахуванням корупції та рівня тіньової зайнятості та відповідного внесення змін до «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки». Запропонована методика комплексно враховує як офіційні дані, експертну оцінку та метод соціологічних опитувань, що в українських реаліях дає змогу точніше оцінити обсяг тінізації економіки та врахувати ті обсяги, які залишаються поза увагою офіційних оцінок.

В роботі розроблена блок-система загроз державній безпеці, обумовлених тінізацією економіки, на рівні особистості, суспільства та держави в цілому, та здійснено узгодження запропонованої методики оцінки з безпековими індикаторами економічної безпеки України, регламентованими «Методичними рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». Це сприяє формуванню єдиного достовірного інформаційного забезпечення для реалізації державної політики детінізації економіки. Також в контексті забезпечення державної безпеки України та її поступального розвитку запропоновано додатковий показник оцінки тіньової економіки, який гармонізований з стратегічними і пріоритетними напрямами розвитку України в частині збереження й розвитку людського потенціалу і охорони навколишнього природного середовища.

Запропоновано організаційний підхід до оцінки тіньової економіки як загрози державній безпеці України, який включає чотири етапи: підготовчий, аналітичний, підсумковий та контрольний, які комплексно охоплюють процедуру оцінки масштабів тінізації економіки, від формування мети оцінки, вибору інструментів та методів оцінки, застосування процедур оцінки, визначення кінцевих результатів та контролю, зазначені розробки можуть бути використані в процесі розробки та реалізації заходів державної політики детінізації національної економіки.

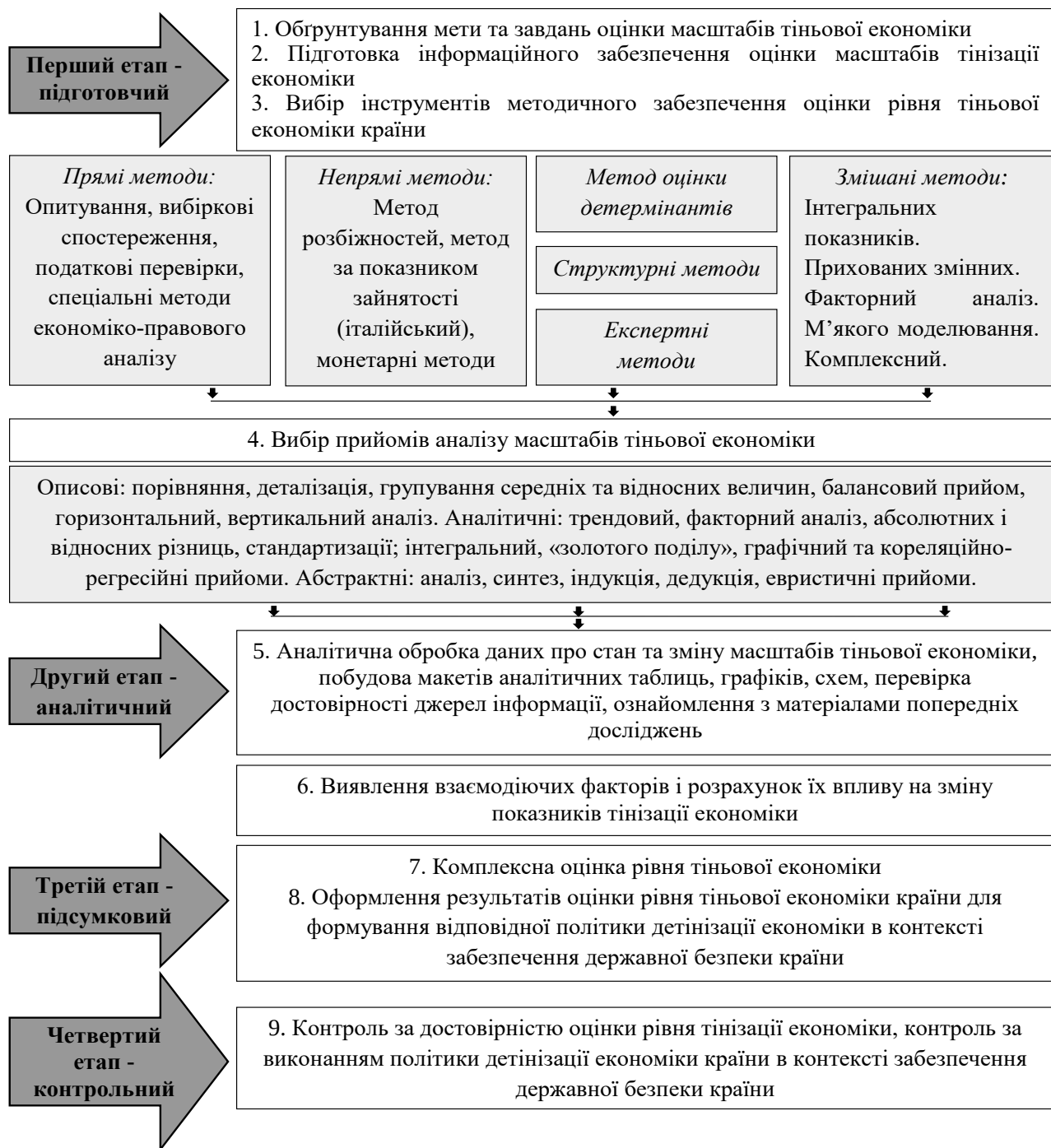

Рис. 6. Методичний підхід до оцінки тіньової економіки як загрози державній безпеці України

З метою вивчення залежності рівня тінізації економіки від ключових детермінантів тінізації економіки (функціонування податкової системи в країні; якість державного регулювання, корупція; функціонування фінансової системи, офшоризація; інвестиційна привабливість країни; економічний розвиток та сприяння бізнесу), проведено регресійний аналіз перевірки відповідного впливу на прикладі даних 92 країн світу, зокрема: розроблено алгоритм побудови моделі для визначення впливу детермінантів тінізації на рівень тінізації економіки; розроблено три варіанти регресійних моделей визначення впливу детермінантів тінізації на рівень тінізації економіки, які відрізняються між собою кількістю факторів (Перша модель – 5 факторів (ВВП, індекс сприйняття

корупції, індекс фінансової таємниці, рейтинг легкості ведення бізнесу, індекс економічної свободи); Друга модель – 2 фактори (ВВП і індекс сприйняття корупції); Третя модель – 2 фактори (ВВП і індекс економічної свободи).

Модель 1, гіпотеза якої базувалася на припущенні того, що зміни таких показників як ВВП, індекс сприйняття корупції, індекс фінансової таємниці, рейтинг легкості ведення бізнесу, індекс економічної свободи пояснюють зміни інтегрального показника рівня тінізації, виявилася нераціональною з огляду на підтвердження факту мультиколінеарності, тобто високого рівня залежності між запропонованими параметрами, чого не повинно бути за фундаментальними принципами суті незалежних змінних. Також не на користь Моделі 1 стало підтвердження наявності поміж незалежних змінних таких, що в процесі автоматичних розрахунків в «GRETЛ» визнано статистично не значимими, що підвищує статистичну недостовірність результатів апробації моделі. Тому наступним етапом у дослідженні став подальший пошук оптимальної моделі на основі використання методу найменших квадратів через зменшення кількості параметрів.

Запропонована Модель 2 (табл. 3, 4, 5) за результатами тестів виявилася прийнятною для подальшого використання, тобто за результатами різних тестів (адекватність для вибірових даних за тестом Фішера, відсутність мультиколінеарності, істотне значення коефіцієнту детермінації, відсутність статистично не значимих незалежних змінних, підпорядкування вибірки залишків закону нормального розподілу) вона підтвердила свою відповідність заданим критеріям визнання моделі адекватною. Рівняння регресії Моделі 2 на 63,7 % пояснює зміни значення інтегрального показника рівня тінізації.

Таблиця 3

Розрахунки для Моделі 2 через метод найменших квадратів
(кількість спостережень – 92, залежна змінна – інтегральний показник рівня тінізації)

Незалежна змінна	Коефіцієнт	Статистична помилка	t-статистика	P-значення	Рівень значимості
Константа (const)	88,3715	10,3643	8,527	<0,0001	***
Log ВВП (GDP)	-1,67842	0,410923	-4,085	<0,0001	***
Індекс сприйняття корупції (CPI)	-0,409090	0,0392191	-10,43	<0,0001	***
Середнє значення залежної змінної	23,63348	Стандартне відхилення залежної змінної	11,02474		
Сума квадратних залишків	4012,544	Стандартна помилка моделі	6,714519		
R-квадрат	0,637221	Скоригований R-квадрат	0,629069		
F(2, 89)	78,16438	P-значення (F)	2,54e-20		
Логарифмічна функція правдоподібності	-304,2104	Критерій Акаїке	614,4208		
Критерій Шварца	621,9861	Критерій Хеннана-Куїнна	617,4742		

Таблиця 4

Розрахунок критичного значення F для Моделі 2

F(2, 89)	Правобічна ймовірність = 0,05
	Доповнююча ймовірність = 0,95
	Критичне значення = 3,09887

Таблиця 5

Описові статистики досліджуваних змінних для Моделі 2

<i>Змінні</i>	<i>Середнє</i>	<i>Медіана</i>	<i>Стандартне відхилення</i>	<i>Мінімальне значення</i>	<i>Максимальне значення</i>
Інтегральний показник рівня тінізації (SE)	23,6	22,5	11,0	6,94	52,5
Log ВВП (GDP)	25,9	26,1	1,77	21,3	30,7
Індекс сприйняття корупції (CPI)	51,8	48	18,5	25,0	88,0

Необхідність врахування «Індексу економічної свободи» як чинника, що визначає величину інтегрального показника рівня тінізації, зумовили пропозицію щодо Моделі 3. Але, хоча вона продемонструвала адекватність вибіркоким даним, суттєвий коефіцієнт детермінації (53 %), відсутність мультиколінеарності та статистично не значимих параметрів, однаково була відхилена через не нормальність розподілу залишків, що було підтверджено відповідними тестами.

На основі проведеного критичного дослідження, найбільш дієвою і придатною для подальшого використання є Модель 2, яка відображає взаємозалежність на взаємозв'язок показника рівня тінізації економіки (SE) від розміру ВВП (GDP) та Індекс сприйняття корупції (CPI). Результати такого дослідження підтверджуються ґрунтовними напрацюванням закордонних та вітчизняних науковців у сфері обґрунтування економічного розвитку країни та рівня тінізації, а також взаємозв'язку та взаємообумовленості мультидисциплінарних категорій як «тіньова економіка» та «корупція». Проведене дослідження сприяє розробці стратегічних положень детінізації економіки, заходів державної політики, які характеризуватимуться множинністю складових, значною сукупністю інструментарію та спрямованістю на всі сектори економіки як основи забезпечення державної безпеки.

ВИСНОВКИ

1. Проведений аналіз дозволив уточнити визначення сутності тіньової економіки у системі забезпечення державної безпеки, яку запропоновано розуміти як соціально-економічне явище, якому характерна наявність неконтрольованих і нерегламентованих державою, неформальних та протиправних економічних відносин, які становлять загрозу державній безпеці країни і спричиняють економічні, соціальні та екологічні збитки державі й суспільству. Тіньова економіка характеризується як негативними, так і позитивними ефектами. При значних обсягах тінізації економіки негативні

ефекти починають повністю домінувати над позитивними, оскільки саме негативний вплив має властивість накопичуватися і зростати по експоненті. Під детінізацією економіки пропонуємо визначати систему дій, спрямованих на створення такого стану економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів через усунення причин тінізації економіки та формування сприятливого економічного середовища, в якому тіньова діяльність була б занадто ризиковою та неефективною. Тіньова економіка виступає загрозою державної безпеки, а детінізація економіки є пріоритетною складовою забезпечення державної безпеки України. Такий підхід актуалізує необхідність запровадження ефективних механізмів державного управління у сфері детінізації економіки, які будуть направлені на скорочення негативних наслідків впливу тіньової економіки на державну безпеку країни, шляхом розробки ефективного механізму, способів і методів мінімізації тіньової економіки і практичної реалізації комплексу заходів, направлених на зниження масштабів тінізації.

2. В результаті дослідження здійснено розробку класифікаційної моделі тіньової економіки для цілей державного управління державною безпекою, яка передбачає наступні класифікаційні моделі: за ступенем законності економічної діяльності; за мотивами відношення суб'єктів здійснення; за відношенням до офіційної економіки; за соціальними наслідками; в залежності від масштабів поширення тіньової економіки. Зазначене дозволило виявити роль держави в протидії тіньовій економіці: як регулятора економічної сфери суспільства; як контролера економічної сфери суспільства; як інституту протидії тіньовій економіці.

4. Розроблено методологічні положення формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки, що передбачають: 1) ідентифікацію вихідних положень державної політики в досліджуваній сфері (мета - формування державно-управлінських рішень та забезпечення їх реалізації щодо зменшення обсягів та масштабів тіньової економіки, стимулювання обмеження її виникнення в майбутньому та формування заходів їх подолання її соціально-економічних, політичних та безпекових наслідків для забезпечення відповідного рівня державної безпеки; завдання; об'єкт - економічна діяльність суспільних інститутів на різних рівнях соціально-економічної системи, що реалізується через нелегальну господарську діяльність та / або порушення діючих правових норм, що призводить до отримання тіньових доходів суб'єктами господарювання, громадянами чи групами громадян; предмет - запобігання та протидія тіньовій економіці як інструменту реалізації соціально-економічних інтересів учасників суспільних відносин на різних рівнях економічної системи держави, що забезпечує високий рівень державної безпеки; принципи); 2) визначено напрями впливу на складові державної безпеки держави (біологічна, геополітична, соціальна, економічна, військова); 3) ідентифіковані наслідки тіньової економіки для державної безпеки: зниження рівня фінансового забезпечення виконання функцій держави; зниження рівня соціального консенсусу в суспільстві, що призводить до соціальних конфліктів;

підвищує рівень ризику нерівності в суспільстві та несправедливого розподілу суспільних благ; знижує рівень інвестиційної привабливості економіки країни; підвищує рівень зовнішніх загроз державній безпеці; знижує ефективність ринків товарів, робіт послуг, праці та капіталів; 4. Ідентифіковані ключові інструменти та методи державної політики в сфері детінізації національної економіки.

5. Опрацьовані та узагальнені інституціональні положення суб'єктів контрольно-господарської діяльності, спрямовані на реалізацію заходів з детінізації національної економіки надали можливість сформувати інституціональну модель державної контрольно-господарської діяльності як інструменту реалізації заходів з детінізації національної економіки. Згенерована автором інституціональна модель державної контрольно-господарської діяльності як інструменту реалізації заходів з детінізації національної економіки являє собою сукупність відправних положень такої діяльності, що презентовані у вигляді систематизованого функціонального прояву. Її багатовекторне усвідомлення дає можливість надати науково-обґрунтоване визначення власне державної контрольно-господарської діяльності як елементу державного механізму детінізації економіки, під якою пропонується розуміти сукупність своєрідних регуляторних, контрольних, пошукових та інших форм заходів фактичного або потенційного впливу на її предмет та об'єкт з боку суб'єктів такої діяльності задля упередження та виявлення господарських злочинів в межах тіньової економіки з метою їх запобігання та припинення на досягнення та підтримання відповідного рівня державної безпеки. Реалізація на практиці цієї моделі сприятиме підвищенню результативності та ефективності реалізації контрольної функції державного управління в сфері детінізації національної економіки, отже і підвищення рівня державної безпеки.

6. При формуванні підсистеми нормативно-правового забезпечення державної політики в сфері детінізації економіки України необхідно розглядати її як складову системи нормативно-правового забезпечення національної безпеки України. В такому контексті політика детінізації економіки розглядається у взаємозв'язку з іншими категоріями і явищами, як «корупція», «відмивання грошей», «злочини та інші правопорушення у сфері економіки», що сприяє системності державної політики в даній сфері. Зважаючи на проведені дослідження, варто відмітити відсутність комплексного нормативно-правового документа щодо державної політики в сфері детінізації економіки України. Відсутність нормативного акту, який би комплексно окреслив стратегічні орієнтири, цілі та завдання протидії тінізації національної економіки, а також інструменти та механізми успішної реалізації такої державної політики в узгодженні з іншими напрямками державної політики у сфері національної безпеки. Доцільним є ухвалення Закону України «Про детінізацію національної економіки», який би комплексно розкривав сутність тіньової економічної діяльності, адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення в даній сфері, розкривав забезпечення, механізми та інструменти державної політики в сфері детінізації економіки. В роботі запропоновано основні напрями оптимізації та гармонізації нормативно-

правової бази з детінізації економічних відносин в частині надання пропозицій щодо внесення змін у ряд нормативних актів України.

7. За результатами дослідження встановлено, що поширення пандемії COVID-19 з експоненціальною швидкістю спричинило уповільнення розвитку світової економіки та стало одним з основних викликів і загроз у сфері макроекономічної безпеки. Зниження економічної активності в державі та погіршення настроїв економічних агентів в умовах пандемії COVID-19 призвело до зростання рівня тінізації вітчизняної економіки. Виокремлено внутрішні та зовнішні ризики поширення пандемії, що обумовлюють зміни реалізації стратегічного курсу держави у сфері детінізації економіки на шляху гарантування державної безпеки. В результаті запропоновано комплекс заходів подолання кризових явищ, обумовлених пандемією COVID-19, та детінізації економіки в контексті забезпечення державної безпеки.

8. Скорочення неформальної зайнятості в Україні потребує реалізації заходів, які мають бути узгодженими, нести комплексний характер та мати яскраво виражену антикризову спрямованість. В роботі запропоновано комплексний механізм детінізації ринку праці в Україні, який включає інституційну, соціальну, політичну, фінансову, інформаційно-аналітичну та економічну складову як основи для легалізації трудових відносин та заробітної плати в Україні. Окреслено найбільш дієві заходи державної політики детінізації ринку праці, зокрема, встановлення чіткого контролю за дотриманням трудового законодавства, попередження проявів неформальної зайнятості та виплат тіньових заробітних плат, посилення відповідальності за порушення у цій сфері, зменшення податкового навантаження, збалансування попиту та пропозиції робочої сили, зростання оплати праці, сприяння малому підприємництву, підвищення привабливості сектора формальної зайнятості, зменшення обсягу готівкових розрахунків, що сприятиме подоланню суперечності між високим рівнем розвитку людського капіталу й недостатнім рівнем розвитку соціального капіталу в Україні (недовіра, домінанта матеріальних цінностей).

9. Сформовано механізм цільового впливу формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки на бюджетну безпеку. Вказаний механізм являє собою фрагмент комплексного механізму державного управління детінізацією національної економіки, що проявляється через цільовий вплив державної політики в сфері детінізації національної економіки на бюджетну складову, як центральний ланцюговий компонент державної безпеки країни. В ньому бюджетна безпека заявлена як один з напрямів об'єктного впливу державної політики в сфері детінізації національної, при цьому останній здійснюється через запропоновані методичні положення щодо визначення рівня бюджетної безпеки шляхом розширення сукупності розрахункових показників, а також доповнення проекту Стратегії економічної безпеки України до 2025 року. Його кінцеве запровадження сприятиме подоланню наслідків тінізації національної економіки на рівень бюджетної безпеки та превентивному реагуванню на можливі загрози бюджетній безпеці з боку тіньової економіки.

10. Не зважаючи на широку варіативність методів оцінки та методичні проблеми оцінки, вимірювання масштабів тіньової економіки має не тільки наукове, але й вагоме практичне значення. Оцінка масштабів тіньової економіки є одним із ключових питань в контексті перспектив розвитку країни. Якщо країна не може утримувати тіньову економіку в межах, допустимих для державної безпеки, то це ставить під питання існування самої країни. Тому надзвичайно актуальним є вдосконалення методичних підходів оцінювання рівня тінізації економіки в контексті детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки. Проведений аналіз засвідчив наявність широкого спектру інструментів та методів оцінки рівня тінізації економіки, доцільність та особливості застосування яких визначаються цілями оцінювання, рівнем аналізу (макро- чи мікроекономічними), доступністю вихідних даних. В Україні, наявні підходи до оцінки не забезпечують отримання достовірних та ґрунтованих результатів. Отримані на основі задекларованих державою підходів результати є набагато нижчими за ті, які визначаються провідними міжнародними організаціями (Світовий банк, МВФ тощо), а отже, не враховують усього спектру каналів та схем незаконного виведення коштів. Однак, з огляду на той факт, що саме ці оцінки, як правило, лежать в основі розроблення державних програм та стратегій економічного, соціального та політичного розвитку країни, їх удосконалення є головною умовою на шляху детінізації економіки та виведення її з кризи.

11. Існуючі на сьогодні офіційні методики визначення рівня тіньової економіки за економічними і виробничими показниками дозволяє лише констатувати наявність факту існування тіньової економіки і її масштабів, але не дозволяє надати оцінку діяльності держави у боротьбі з тіньовою економікою і ефективністю політики детінізації економіки. Гостро стоїть питання стосовно точної оцінки реальних показників та врахування їх в офіційній статистиці, адже у випадку, коли рівень тіньової економіки буде недооцінено, це може призвести до неправильного визначення макроекономічних показників, фінансових пропорцій та реальних економічних тенденцій. Саме на основі цих даних приймаються рішення стосовно проведення тих чи інших заходів державної політики детінізації економіки як складової державної безпеки. Тому нами з огляду на недосконалість методики оцінки тіньової економіки, запропоновано ввести зміни до «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня тіньової економіки» щодо вдосконалення методики розрахунку рівня тіньової економіки в Україні. Запропонована методика комплексно враховує як офіційні дані, так і експертну оцінку та метод соціологічних опитувань, що в українських реаліях дає змогу точніше оцінити обсяг тінізації економіки та врахувати ті обсяги, які залишаються поза увагою офіційних оцінок. Запропонована методика корелює з «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» в частині визначення показнику макроекономічної безпеки як складової державної безпеки України.

12. З метою вивчення залежності рівня тінізації економіки від ключових детермінантів тінізації економіки (функціонування податкової системи в країні; якість державного регулювання, корупція; функціонування фінансової системи,

офшоризація; інвестиційна привабливість країни; економічний розвиток та сприяння бізнесу), проведено регресійний аналіз перевірки відповідного впливу на прикладі даних 92 країн світу, зокрема: розроблено алгоритм побудови моделі для визначення впливу детермінантів тінізації на рівень тінізації економіки; розроблено три варіанти регресійних моделей визначення впливу детермінантів тінізації на рівень тінізації економіки, які відрізняються між собою кількістю факторів (Перша модель – 5 факторів (ВВП, індекс сприйняття корупції, індекс фінансової таємниці, рейтинг легкості ведення бізнесу, індекс економічної свободи); Друга модель – 2 фактори (ВВП і індекс сприйняття корупції); Третя модель – 2 фактори (ВВП і індекс економічної свободи). В ході апробації Модель 1 за тестом Фішера визнана адекватною для вибіркового даних, але між параметрами (незалежними змінними) встановлена відсутність мультиколінеарності (спростоване твердження, що фактори незалежні між собою), тому модель в запропонованому вигляді була відхилена для подальшого використання. Запропоновано використовувати Модель 2, регресійне рівняння якої пояснює зміни рівня тінізації економіки на 63,7 % ($R^2=0,637$), та Модель 3, регресійне рівняння якої пояснює зміни рівня тінізації економіки на 53 % ($R^2=0,53$), та перевірки (тести) за якими продемонстрували адекватність Моделі 2 і Моделі 3 вибіркового даних та відсутність мультиколінеарності за їх незалежними змінними. За результатами дослідження встановлено найбільшу доцільність використання Моделі 2, результати проведеного регресійного аналізу підтвердили, що детермінанти тінізації економіки – ВВП та індекс сприйняття корупції пояснюють зміни інтегрального показника рівня тінізації. Побудована багатофакторна модель виявилася менш результативною, тому вплив детермінантів тінізації економіки доцільніше розглядати з позиції більш вузького підходу взаємозв'язку з окремими змінними. Здійснені розробки сприяють формуванню достовірного інформаційного забезпечення та дієвих інструментів підвищення ефективності державної політики в сфері детінізації економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Application of the Construct for the Development of a Town Transport System / V. Kuchmenko, K. Samchuk, I. Suprunova // Edited by: M. Dei, O. Rudenko, V. Lunov Association Agreement: Driving Integrational Changes. Collective Monograph. Chicago: Accent Graphics Communications. 2020. – 362 p. – С. 268-286.

Особистий внесок здобувача: визначено вплив тіньової економіки на ринок транспортних перевезень.

2. Супрунова І.В. Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки: монографія. Житомир: Житомирська політехніка. 2021. 340 с. (19,2 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

3. Suprunova I. SWOT-ANALYSIS of National Security State Management in Conditions of Geopolitical Threats. / Zagurska-Antoniuk V., Suprunova I., Sergiienko L. // SOCIO WORLD: Social Research and Behavioral Sciences. 2020. Vol. 02. P. 32-37.

Особистий внесок здобувача: розроблено модель SWOT-аналізу управління державною національною безпекою в умовах геополітичних загроз

4. Protection of the Rights of Public Utilities Market Participants (In the Context of Poverty Prevention) / Gulnara Dzhumageldiyeva, Inna Zablodska, Irina Yukhymenko-Nazaruk, Vita Dovgaliuk, Irina Suprunova, Ulyana Gylka // Systematic Reviews in Pharmacy. – 2020. – Vol 11(10) – P. 931-938 – URL: <https://www.sysrevpharm.org/articles/protection-of-the-rights-of-public-utilities-market-participants-in-the-context-of-poverty-prevention.pdf>.

Особистий внесок здобувача: окреслено тенденції та інструменти державної політики в сфері комунальних послуг в контексті запобігання бідності.

Статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

5. Suprunova I.V. State Support as a Tool for Development of Enterprises of Coal Industry: Current Situation and Problems / O.A. Lagovska, T.P. Nazarenko, I.V. Suprunova, V.Yu. Ilin // Naukovyi Visnyk NHU. – 2018. – № 4. – С. 147-156 (Scopus).

Особистий внесок здобувача: визначено вплив державної політики на розвиток вугільної галузі в частині використання бюджетних коштів.

6. Suprunova I.V. Method of Estimating the Volume of the Shadow Economy / V. Yu. Ilin, T.P. Nazarenko, I. V. Suprunova, I. V. Tomashuk, A. A. Shevchenko // Financial and credit activity: problems of theory and practice. – 2020. – Vol 1, № 32. – P. 244-250 (Web of Science).

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано математично коректний метод оцінки обсягу тіньової економіки, придатний для використання на практиці.

7. Utilities Market: The Sphere of Protection of Subjects / Gulnara Dzhumageldiyeva, Inna Zablodska, Irina Yukhymenko-Nazaruk, Vita Dovgaliuk, Irina Suprunova, Ulyana Gylka // International Journal of Computer Science and Network Security. – 2021. – Vol.21 No 3– P. 266-274 – URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202103/20210335.pdf (Web of Science)

Особистий внесок здобувача: визначено особливості державної політики в сфері комунальних послуг в контексті запобігання бідності

8. Супрунова І.В. Бюджетна безпека як об'єкт аналітичних досліджень в умовах реформування системи управління місцевими бюджетами / Д.О. Грицишен, С.В. Свірко, І.В. Супрунова // Інвестиції: практика та досвід – № 24. – 2019. – С. 129-134.

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретичні положення державної політики в рамках забезпечення бюджетної безпеки.

9. Супрунова І.В. Публічні закупівлі в умовах реформування системи управління державними фінансами: аналітичний аспект / Д.О. Грицишен, С.В. Свірко, І.В. Супрунова // Державне управління. 2019. № 7. – URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2019/5.pdf

Особистий внесок здобувача: узагальнено функції аналізу публічних закупівель в рамках забезпечення державної політики, як структурної складової державної безпеки

10. Супрунова І.В. Тіньова економіка як загроза бюджетній безпеці: напрями дії державного управління / С.В. Свірко, І.В. Супрунова // Державне управління. 2020. № 8. – URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/4.pdf

Особистий внесок здобувача: визначено зміст тіньової економіки та напрямів впливу тіньової економіки на бюджетну безпеку

11. Супрунова І.В. Ідентифікація складових державної безпеки як об'єктів державного управління / В.В. Євдокимов, С.В. Свірко, І.В. Супрунова // Державне управління. 2020. № 12. – URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/6.pdf

Особистий внесок здобувача: виділено складові державної безпеки та визначено зміст «державної безпеки»

12. Супрунова І.В. Сутність тіньової економіки як структурної складової державної безпеки / І.В. Супрунова // Інвестиції: практика та досвід – № 15-16 – 2020. – С. 153-157.

13. Супрунова І.В. Детінізація економіки в контексті подолання кризових явищ, обумовлених пандемією COVID-19 / І.В. Супрунова, В.В. Ксензук // Вісник ЖДТУ. (Серія: економіка, управління та адміністрування). – 2020. – №3(93). – С. 78-84 [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, DOAJ, Ulrich's Periodicals Directory; WorldCat, BASE, Google Scholar, ResearchBib].

Особистий внесок здобувача: визначено методи державного управління тіньовою економікою як структурною складовою державної безпеки, удосконалено механізм політики детінізації.

14. Супрунова І.В. Сутність економічної злочинності для цілей державного управління в контексті забезпечення державної безпеки / Д.О. Грицишен, І.В. Супрунова, С.П. Лисак // Інвестиції: практика та досвід – № 23 – 2020. – С. 98-104.

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано комплексний підхід до визначення сутності економічної злочинності як об'єкту державного управління та державної політики.

15. Грицишен Д.О. Економічна злочинність як суспільне явище та загроза державній безпеці / Д.О. Грицишен, І.В. Супрунова, С.П. Лисак // Інвестиції: практика та досвід – № 24 – 2020. – С. 140-151.

Особистий внесок здобувача: розроблено матрицю задоволення потреб людини через економічні злочини відповідних видів, зокрема: недобросовісна конкуренція, легалізація коштів отриманих злочинним шляхом та фінансування тероризму, рейдерство, нецільове використання бюджетних коштів, фіскальні злочини, корупція.

16. Супрунова І.В. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку / О.В. Грабчук, І.В. Супрунова // Аспекти публічного управління. – 2020. – Том 8 – № 4 – С. 75-83.

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано підхід до визначення сутності фінансового моніторингу та розроблено систему фінансового моніторингу шляхом виділення комплексу методичних, організаційних, нормативно-правових та інституційних заходів

17. Супрунова І.В. Фінансування тероризму: нові виклики та загрози державній безпеці, напрями удосконалення державного управління / О.В. Грабчук, І.В. Супрунова // Вчені записки Університету «КРОК». – 2020. – № 3 (59). – С. 217-223. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://snku.krok.edu.ua/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/326/354>

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано комплексний підхід до розробки нових методів та заходів для відстеження й аналізу використання терористами DarkNet як засобів забезпечення державної безпеки.

18. Супрунова І.В. Класифікація економічної злочинності для цілей державного управління в контексті забезпечення державної безпеки / Грицишен Д.О., Супрунова І.В., Лисак С.П. // Центральнотукраїнський науковий вісник. 2020. Вип. 4(37). С. 9-25.

Особистий внесок здобувача: запропоновано класифікаційну модель економічної злочинності, яка дозволяє в комплексі підійти до економічної злочинності як об'єкта державного управління та врахувати усі властивості при формуванні інноваційних механізмів протидії.

19. Супрунова І.В. Міжнародна співпраця в сфері запобігання та протидії фінансуванню тероризму / В.В. Євдокимов, С.П. Лисак, І.В. Супрунова // Інвестиції: практика та досвід, 2021. № 9. с. 109-118. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus (IC), Google Scholar]

Особистий внесок здобувача: розроблено комплексний механізм державного управління міжнародною співпрацею в сфері запобігання та протидії фінансуванню тероризму.

20. Супрунова І.В. Удосконалення правового забезпечення державної політики у сфері детінізації економіки / І.В. Супрунова // Інвестиції: практика та досвід, 2021. № 10. с. 130-136. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus (IC), Google Scholar]

21. Супрунова І.В. Вплив на систему державного управління зміни позицій України в міжнародних рейтингових показниках розвитку зовнішньої торгівлі в контексті тінізації національної економіки як загрози державній безпеці / В.О. Ксензук, Т.П. Назаренко, І.В. Супрунова // Економічний вісник Дніпровської політехніки. 2021. №1. С. 86-96.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано міжнародні рейтинги щодо стану та розвитку зовнішньої торгівлі України та удосконалено механізми формування та реалізації державної зовнішньоторговельної політики України

22. Супрунова І.В. Ідентифікація властивостей тероризму як загрози національній безпеці / В.В. Євдокимов, С.П. Лисак, І.В. Супрунова // Економічний простір. 2021. №169. С. 7-12.

Особистий внесок здобувача: виокремлено властивості тероризму в частині сфери дії тероризму, суб'єктних властивостей, політичної

спрямованості тероризму, об'єктної складової тероризму, географічних властивостей тероризму.

23. Супрунова І.В. Інституалізація державної фінансово-контрольної діяльності як інструменту бюджетної безпеки країни / Д.О. Грицишен, С.В. Свірко, І.В. Супрунова // Вісник ЖДТУ. (Серія: економіка, управління та адміністрування). – 2021. – №2(96). – С. 77-84.

Особистий внесок здобувача: визначено основні напрями реалізації державної політики детінізації економіки через застосування функцій фінансово-контрольної діяльності

24. Супрунова І.В. Офшорні юрисдикції як інструмент тінізації економіки та транснаціональної злочинності / І.М. Леган, І.В. Супрунова // Право та державне управління. 2021. №2. С. 125-131.

Особистий внесок здобувача: виокремлено переваги та недоліки офшорних юрисдикцій, шляхи політики деофшоризації в Україні

Публікації у збірниках матеріалів конференцій:

25. Супрунова І.В. Оцінка сучасного стану та перспектив покращення інвестиційного клімату / В.М. Данюк, І.В. Супрунова // Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки. (м. Житомир, 15-17 травня 2019 р.) – Житомир : ЖДТУ, 2019. – 1008 с. – С. 598-599.

Особистий внесок здобувача: виокремлено шляхи удосконалення інвестиційного клімату в Україні

26. Супрунова І.В. Подолання бюджетного дефіциту як складова бюджетної політики України / О.С. Гулько, І.В. Супрунова // Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки. (м. Житомир, 11-15 травня 2020 р.) – Житомир : ЖДТУ, 2020. – С. 823-825.

Особистий внесок здобувача: окреслено проблематику бюджетного дефіциту як складова бюджетної політики України

27. Супрунова І.В. Економічний спад та тінізація економічних відносин як наслідок поширення пандемії коронавірусу у світі / І.В. Супрунова // Актуальні питання науки: матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (30 квітня 2020 року): збірник тез. – Бердянськ : БДПУ, 2020. – 202 с., С. 53-54.

28. Супрунова І.В. Перспективи детінізації земельних відносин в Україні / І.В. Супрунова // Перспективи розвитку фінансово-економічного простору України: зб. Матер. Міжнар. Наук.-практ. Конф., м. Вінниця, 8-9 квітня 2019 р.: у 2-х т. Т.1 Ч.1 / За заг. Ред. В.І. Мельник. Тернопіль: Крок, 2020. 309 с. – С. 138-140.

29. Супрунова І.В. Державне управління в умовах макроекономічної нестабільності та тінізації економічних відносин як загрози державній безпеці України/ І.В. Супрунова // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти». Частина І. (м. Львів, 5-6 травня 2020 року). – Львів : Львівський науковий форум, 2020. – 68 с.– С. 12-13.

30. Супрунова І.В. Детінізація економіки як структурна складова державної безпеки України / І.В. Супрунова // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика сучасної науки» (м. Київ, 27-28 червня 2020 року). – Київ: МЦНІД, 2020. – 64 с. – С. 7-8.

31. Супрунова І.В. Правове забезпечення державного політики детінізації економіки / І.В. Супрунова // Фундаментальні та прикладні аспекти сучасних наукових досліджень. Матеріали науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 29-30 квітня 2021 р.). – Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. – 160 с. – С. 48-50.

32. Супрунова І.В. Економічна злочинність як суспільне явище, що полягає в задоволенні економічних інтересів / Д.О. Грицишен, І.В. Супрунова // Тенденції розвитку економіки у 2020 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 12 грудня 2020 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2020. – 120 с. – С. 35-39.

Особистий внесок здобувача: окреслено сутність економічної злочинності як суспільного явища

33. Супрунова І.В. Сучасний стан та шляхи протидії тінізації економіки України / І.В. Супрунова // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю, 21 грудня 2020 р. – 21 січня 2021 р. – Полтава: НУПП, 2021. – 135 с. – С. 11-13.

34. Супрунова І.В. Організаційно-правовий механізм реалізації державної політики в сфері детінізації економіки / І.В. Супрунова // Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції. 27-28-травня 2021 р. Маріуполь (Україна). – Маріуполь-Київ: ПП Халіков Р.Р., 2021. – 274 с. – С. 68-71.

35. Супрунова І.В. Вплив тіньової економіки на інвестиційну політику України / І.В. Супрунова // Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки. Матеріали науково-практичної конференції (м. Чернігів, 28-29 травня 2021 р.). – Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. – 212 с. – С. 78-80.

36. Супрунова І.В. Офшорні юрисдикції як інструменти тіньової діяльності / І.В. Супрунова. // Сучасні тенденції розвитку науки (частина I): матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 30-31 травня 2021 року. – Київ: МЦНІД, 2021. – 68 с. – С. 9-10.

Праці в інших виданнях:

37. Супрунова І.В. Державне регулювання безробіття та міграційних процесів (на прикладі Житомирської області) / І.В. Супрунова, Н.В. Малинівська, С.О. Гвоздь // Вісник ЖДТУ. (Серія: економіка, управління та адміністрування). – 2019 – № 3(89). – С. 201-210 – Режим доступу до ресурсу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7623/201.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Особистий внесок здобувача: визначено шляхи удосконалення державного регулювання безробіття та міграційних процесів

38. Suprunova I.V. The Potential Impact of the COVID-19 Pandemic on GDP per Capita in European Countries / V. Zagurska-Antoniuk, I. Suprunova, T. Zavalii // Public Policy and Accounting – 2020. – №2. – S. 3-12. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ppa.ztu.edu.ua/article/view/217044/217106>.

Особистий внесок здобувача: проведено критичний аналіз впливу поширення пандемії COVID-19 на розмір ВВП

39. Suprunova I.V. Public procurement as an object of analysis in the context of reforming the system of public finance management / D.O. Grytsyshen, S.V. Svirko, I.V. Suprunova // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. пр. – Вип. 3 (41). – Житомир: ЖДТУ, 2018. – С. 25-32.

Особистий внесок здобувача: визначено проблематику державних закупівель в контексті реформування системи управління державними фінансами

АНОТАЦІЯ

Супрунова І.В. Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2021.

Ідентифіковано напрями розвитку понятійно-категоріального апарату детінізації економіки як об'єкту державної політики. Визначено основні детермінанти та структуру тіньової економіки загрози державній безпеці. Обґрунтовано особливості класифікації тіньової економіки як об'єкту державної політики та загрози державній безпеці. Запропоновано напрями розвитку складових методології щодо формування та реалізації державної політики в сфері детінізації економіки. Розкрито зміст та визначити напрями розвитку інституційного забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки. Запропоновано трансформацію правового забезпечення реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки. Ідентифіковано симптоми проблеми державної політики в сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки. Визначено особливості детінізації економіки в контексті подолання кризових явищ, обумовлених пандемією COVID-19. Розроблено механізм державної політики в сфері детінізації національної економіки на ринку праці як складової забезпечення соціальної безпеки держави. Розроблено багаторівневий механізм формування та реалізації державної політики в сфері детінізації національної економіки в забезпечення фінансової спроможності виконання державних функцій. Проведено критичний аналіз проблематики вимірювання та характеристики методів оцінювання рівня тіньової економіки. Запропоновано напрями удосконалення методичних підходів оцінювання рівня детінізації національної економіки в контексті детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки.

Розроблено моделі зв'язку між рівнем тінізації економіки як загрози державній безпеці та міжнародними індексами економічного розвитку.

Ключові слова: державна політика у сфері детінізації економіки, контроль, державна безпеки, тіньова економіка, правовий механізми, інституційний механізм, детінізація економіки.

ABSTRACT

Suprunova I.V. State policy in the field of de-shadowing of the national economy as a structural component of state security. – Manuscript. The dissertation for a scientific degree of the Doctor of Sciences in public administration on a specialty 25.00.05 – public administration in the field of state security and protection of public order. National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The conceptual and categorical apparatus of research has been improved, which is represented by a specific system of concepts and categories in the field of public administration of state security, aimed at de-shadowing the economy. By applying the security approach, the definitions of "shadow economy" (socio-economic phenomenon that threatens the state security of the country, creating a state of the economy and institutions of power, which can not be guaranteed protection of national interests) and "de-shadowing of the economy" (a system of actions aimed at creating a state of the economy and institutions of power, which provides guaranteed protection of national interests by eliminating the causes of shadowing the economy and creating a favorable economic environment in which shadow activities would be too risky and inefficient); The author's characteristics are supplemented by the interdependence of the concepts "state security", "de-shadowing of the economy" and "shadow economy", which contributes to the unification of the terminological apparatus of public administration de-shadowing of Ukraine's economy as a component of state security.

A classification model of the shadow economy as an object of state policy has been developed, which provides a set of features that take into account the main features of the shadow economy and methods of its prevention and counteraction (according to the degree of legality of economic activity; by social consequences, depending on the scale of the shadow economy). This allowed us to determine the role of the state as a regulator of the economic sphere of society; as a controller of the economic sphere of society; as an institution to combat the shadow economy.

Methodological provisions for the formation and implementation of state policy in the field of de-shadowing of the national economy have been developed, which provide for: 1) identification of the initial provisions of state policy in the research area (purpose; tasks; object; subject; principles); 2) the directions of influence on the components of state security of the state (biological, geopolitical, social, economic, military) are determined; 3) identified consequences of the shadow economy for state security; 4) the key instruments and methods of state policy in the field of de-shadowing of the national economy are identified.

Institutional approaches to state control and economic activity as a tool for implementing measures to de-shadow the national economy by generating an institutional model of such activities, which is a set of declared basic content-synthesized formal and

functional provisions of institutions of control and economic activity in the shadow economy. objects, subjects, functions, tasks, forms, norms), which are organically combined for the purpose of the latter. The implementation of this model in practice will help increase the effectiveness and efficiency of the control function of public administration in the field of de-shadowing of the national economy, and hence increase the level of state security.

The levers of legal regulation of de-shadowing of Ukraine's economy as a component of state security have been improved by developing a number of proposals to improve the current legal framework of Ukraine, which contribute to the development of legal bases for developing and implementing de-shadowing policy of national economy and improving the legal field.

The specification of priority directions of modernization of the state policy of de-shadowing of the economy in the context of overcoming the crisis phenomena caused by the COVID-19 pandemic is proposed, which is determined by the identification of internal and external risks of economy on the way to guarantee state security and conditions for the advanced development of scientific and technological potential of the country, the steady increase of national wealth and factors of production.

The peculiarities of formation and implementation of the state policy of de-shadowing of the labor market and legalization of labor relations in Ukraine, based on purposeful, strategic activities of the state related to long-term planning and management of labor resources in the field of state security. A comprehensive mechanism for de-shadowing the labor market in Ukraine is proposed, which includes institutional, social, political, financial, information-analytical and economic components, the use of which will create conditions for raising decent work standards as a basis for legalizing labor relations and wages by overcoming the contradiction between high the level of human capital development and the insufficient level of social capital development.

The methodological tools of the state management of de-shadowing of the economy of Ukraine in the focus of budget security have been developed due to: supplementing the set of indicative indicators of budget security with the indicator of the level of shadow losses of the State and local budgets; formed value: indicator of the level of budget security by the indicator of the level of shadow losses of the State and local budgets for rationing, as well as the value of the indicator of the level of budget security by the indicator of the level of shadow losses of the State and local budgets for rationing, and weighting factors. The implementation of the author's approach will help to take into account the shadowing of the economy when calculating the level of budget security, which will increase its accuracy and reliability in the context of real significant threats to budget security from the shadow economy of Ukraine.

Theoretical provisions of public administration for de-shadowing of the national economy in the context of the latter's influence on budget security have been developed through: formation of the latter's starting points within the framework of state security; definition of the sphere of influence of the shadow economy on budget security in the context of object elements of budget security by types of shadow economy in the context of the sphere of direct and indirect influence, in particular on: informal and hidden segments of the economy - the implementation of direct influence on the revenues of the State and local budgets and indirectly on expenditures, lending and financing of the State

and local budgets; quasi-economic and underground / criminal segments of the economy - the direct impact on revenues and expenditures of the State and local budgets and indirectly on lending and financing of the State and local budgets. The identification of these provisions contributed to the expansion of the objective attention of state policy in the field of de-shadowing of the national economy.

The thesaurus of functional and institutional vectors of state management of processes of de-shadowing of national economy through formation of concepts is offered: "state control and economic activity as an element of the state mechanism of de-shadowing of economy" under which it is offered to understand set the subject and object of the subjects of such activities in order to prevent and detect economic crimes within the shadow economy in order to prevent and stop them to achieve and maintain the appropriate level of state security "Institutionalization of state control and economic activity in the field of de-shadowing of the national economy" as a set of procedural provisions to identify and define state institutions that implement the control function of economic activity in the process and to de-shadow the economy, with consistent identification and generalization of fundamental provisions of such activities. purpose, object, subject, principles, functions, tasks, forms, norms) for its further institutional development.

Theoretical provisions of the state policy of de-shadowing of the economy are developed, based on the development of a classification model of methods for estimating the level of shadowing of the economy, which takes into account different groups of methods (method of using specific indicators); It is substantiated that an objective assessment of the scale of the shadow economy in modern conditions is possible with the integrated use of different groups of methods, followed by comparison of the results.

A methodology for assessing the level of shadowing of the national economy has been developed taking into account statistical indicators, expert assessment and the method of sociological surveys characterizing the parameters of shadowing in Ukraine, in terms of improving the methodology for assessing the shadow economy and amending the development of a block system of threats to state security caused by the shadowing of the economy, and coordination of the proposed assessment methodology with security indicators of economic security of Ukraine; development of an organizational approach to the assessment of the shadow economy as a threat to the state security of Ukraine, which contributes to the implementation of a set of de-shadowing policy measures that optimize the volume and structure of the shadow economy.

A methodology for assessing the relationship between the level of economic shadowing and key determinants of economic shadowing (functioning of the tax system in the country; quality of government regulation, corruption; functioning of the financial system, offshoring; investment attractiveness of the country; economic development and business promotion) by developing a regression model countries of the world, which consists of a dependent variable (the level of the shadow economy) and five independent variables (Gross Domestic Product, Economic Freedom Index, Corruption Perceptions Index, Ease of Doing Business Index, Financial Secrecy Index). Critical analysis of the developed models showed the greatest expediency of using the model of the relationship between the level of shadowing of the economy, GDP and corruption, which was tested

for adequacy of sample data and the absence of highly correlated independent variables. shading.

Key words: state policy in the field of de-shadowing of the economy, control, state security, shadow economy, legal mechanism, institutional mechanism, de-shadowing of the economy.